

Pristup školi i obrazovno okruženje I – fizički aspekt, informisanje i komunikacija

Vebinar 10 - Stručni priručnik

ŠKOLA

© Dečiji fond Ujedinjenih nacija (UNICEF) 2014.

O autoru: Bob Topping je arhitekta i konsultant za pristupačnost, predsednik DesignABLE Environments Inc., i član osnivač Global Alliance on Accessible Technologies and Environments (GAATES). Bob ima preko trideset godina iskustva kao arhitekta i profesor arhitekture čija su uža specijalnost i interesovanje oblasti dizajna bez prepreka i univerzalni dizajn. Radeći kao konsultant za pristupačnost, Bob pomaže projektantskim timovima da shvate prednosti univerzalnog dizajna i pristupačnosti u projektovanju realnih i virtuelnih arhitektonskih rešenja.

Potrebna je dozvola za umnožavanje bilo kog dela ove publikacije. Za obrazovne i neprofitne organizacije dozvola je besplatna. Ostali su obavezni da plate malu naknadu.

Koordinacija: Paula Frederika Hant
Lektura: Stiven Bojl
Dizajn: Kamila Tuve Etan

Podaci za kontakt: Odeljenje za komunikacije, UNICEF,
Attn: Permissions, 3 United Nations Plaza, New York,
NY 10017, USA, Tel: 1-212-326-7434;
e-mail: nyhqdoc.permit@unicef.org

Uz izraze velike zahvalnosti Australian Aid-u na snažnoj podršci koju je pružio UNICEF-u i njegovim saradnicima i partnerima, koji su se posvetili radu na ostvarivanju prava dece i osoba sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. UNICEF dobija podršku sa Projekta REAP – Partnerstvo za prava, obrazovanje i zaštitu – u ostvarivanju svog mandata zagovaranja zaštite prava sve dece i proširivanja mogućnosti dece da ostvare svoj pun potencijal.

Pristup školi i obrazovno okruženje I – fizički aspekt, informisanje i komunikacija

Priručnik za vebinar

Kako vam ovaj priručnik može biti od koristi	4
Akronimi i skraćenice	6
I. Uvod	7
II. Pristupačnost i univerzalni dizajn – uključivanje svih	10
Šta je pristupačnost	12
Ciljevi univerzalnog dizajna	13
Kontinuum pristupačnosti	16
Dolazak do škole	17
Ulazak u školu	18
Kretanje kroz školu	18
Ulazak i korišćenje učionica i drugih prostora	20
Voda, sanitarni čvorovi i uređaji za održavanje higijene (WASH)	21
Igra	23
Evakuacija iz škole u vanrednim situacijama	24
III. Univerzalni pristup informacijama	25
Knjige i drugi štampani dokumenti	26
Formati koji su obično u upotrebi, kao zamena štampanom formatu	26
Elektronski dokumenti	28
Veb sajtovi i drugi onlajn nastavni materijali	28
Film, video i materijali koji se emituju	29
Razmatranja o softveru i hardveru	29
IV. Inkluzivne komunikacione strategije	32
Komunikacija licem u lice	32
Komunikacija na daljinu	33
V. Zaključci	34
Dodatni materijali	35
Rečnik pojmova	38
Aneks 1: Kontrolna lista pristupačnosti	40
Fusnote	45

Kako vam ovaj priručnik može biti od koristi

Cilj ovog priručnika i pratećeg vebinara je da podrže misiju UNICEF-a i pomognu njegovom osoblju i našim partnerima kako bi razumeli osnovne koncepte pristupačnosti i univerzalnog dizajna u pogledu njihove veze sa fizičkim i obrazovnim okruženjem, sa naglaskom na deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.

U ovom priručniku ćete se upoznati sa sledećim:

- *Pravo svakog deteta da dobije obrazovanje, uključujući decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.*
- *Prednosti pristupačne škole za sve u zajednici.*
- *Vrste prepreka koje ograničavaju pristup obrazovanju dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.*
- *Koncept i prednosti pristupačnosti.*
- *Koncept, ciljevi i prednosti univerzalnog dizajna.*
- *Kontinuum pristupačnosti i način na koji se primenjuje u projektovanju škola.*
- *Važnost obezbeđivanja knjiga i drugog nastavnog materijala u formatima koje mogu da čitaju i razumeju sva deca.*
- *Strategije za pružanje informacija deci u odgovarajuće pristupačnim formatima.*
- *Važnost delotvorne podrške u komunikaciji unutar učionice za svu decu.*
- *Strategije za pružanje podrške u komunikaciji za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.*

Detaljnije smernice za kreiranje programa za inkluzivno obrazovanje pogledajte u sledećim priručnicima iz ove serije:

1. Konceptualizovanje inkluzivnog obrazovanja i njegovo kontekstualizovanje u okviru Misije UNICEF-a
2. Definicija i klasifikacija smetnji u razvoju i invaliditeta
3. Zakonodavstvo i politike u oblasti inkluzivnog obrazovanja
4. Prikupljanje podataka o smetnjama u razvoju i invaliditetu dece
5. Mapiranje dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom koja nisu u sistemu obrazovanja
6. Informacioni sistem za upravljanje u obrazovanju (EMIS) i deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom
7. Partnerstva, javno zagovaranje i komunikacija u cilju društvene promene
8. Finansiranje inkluzivnog obrazovanja
9. Inkluzivno predškolsko vaspitanje i obrazovanje
10. Pristup školi i obrazovno okruženje I – fizički aspekt, informisanje i komunikacija (ovaj priručnik)
11. Pristup školi i obrazovno okruženje II – univerzalni dizajn za učenje
12. Nastavnici, inkluzivna nastava i pedagogija usmerene na dete
13. Učešće roditelja, porodice i zajednice u inkluzivnom obrazovanju
14. Planiranje, praćenje i evaluacija

Kako da koristite ovaj priručnik

Uokvireni segmenti koje ćete videti u priručniku sadrže kratak prikaz ključnih tačaka iz svakog odeljka teksta, kao i studije slučaja i preporučenu literaturu za dodatno čitanje. Ključne reči su ispisane podebljanim slovima u čitavom tekstu i unete u rečnik pojmova na kraju dokumenta.

Ukoliko u bilo kom trenutku želite da se vratite na početak ovog priručnika, kliknite na rečenicu „Webinar 10 – Stručni priručnik“ na vrhu svake stranice i bićete usmereni na Sadržaj.

Za pristup pratećem webinaru,
skenirajte QR kod.

Akronimi i skraćenice

COR	Ciljevi održivog razvoja
CRC	Konvencija o pravima deteta
CRPD	Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom
DAISY	Digitalno pristupačan informacijski sistem
EPUB	Elektronska publikacija
e-text	Elektronski tekst
ISO	Međunarodna organizacija za standardizaciju
LED	Light-Emitting Diode
mm	Milimetri
UN	Ujedinjene nacije
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNICEF	Dečiji fond Ujedinjenih nacija
WASH	Voda, sanitarni čvorovi i uređaji za održavanje higijene
WCAG	Smernice za pristupačnost veb sadržaja

I. Uvod

Ključne tačke

- *Pristup obrazovanju je pravo svakog deteta, uključujući decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.*
- *Pristupačne škole doprinose celoj zajednici i olakšavaju njen razvoj, odnosno celokupni društveni napredak.*
- *Ako se pristupačnost uzme u obzir od početka, dodatni troškovi stvaranja pristupačne škole su veoma mali.*
- *Pristupačni objekti sami po sebi nisu dovoljni da bi se obezbedilo pristupačno obrazovanje – **asistivne tehnologije i pomagala** takođe moraju biti na raspolaganju u cilju pružanja podrške obrazovanju.*
- *Da bi se podstakla **inkluzija**, uz **inkluzivni dizajn** potrebne su mere **razumnog prilagođavanja**.*

Zdrava, bezbedna i kvalitetno obrazovana deca su neophodna za održivu planetu i obrnuto. Izvor: UNICEF

Ovaj priručnik podržava UNICEF-u osnovnu misiju da podstiče pravo svakog deteta, svuda, i kroz sve aktivnosti organizacije, i time omogućava svoj deci, uključujući decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, da se razviju i dosegnu svoj puni potencijal, bez diskriminacije.¹ UNICEF priznaje da je pristup obrazovanju ključni element u intelektualnom i društvenom razvoju dece, koji ne samo da pruža mogućnosti da ona ostvare svoj puni potencijal već i da doprinesu održivom razvoju i stabilnosti zemalja u kojima žive.

Pristupačnost omogućava deci i odraslima sa smetnjama u razvoju i invaliditetom da uživaju svoja prava. Ona je i preduslov za decu i odrasle sa smetnjama u razvoju i invaliditetom da žive nezavisno i da u potpunosti ravnopravno učestvuju u društvu.² Dodatno, UNICEF-ov angažman na izgradnji škola pruža izvanrednu mogućnost da se zagovara kvalitet obrazovnog okruženja u lokalnom kontekstu posredstvom pravilnog projektovanja i izgradnje.

Škole su često centri zajednica, kako prostorno tako i simbolički. Školske ustanove su često i mesta za sastanke zajednice i druge manifestacije, i koriste se kao skloništa u slučaju vanrednih stanja kao što su prirodne katastrofe

Slika 1: Škola na Madagaskaru sa rampom na ulazu (Izvor: UNICEF)

i sukobi. Stoga je korisno ne samo za decu već i za čitavu zajednicu da pristupačnost bude integrisana u nacrt škole.

Projektovanje i poboljšanje fizičke pristupačnosti škole deo je društvene promene neophodne za primenu inkluzivnog obrazovanja.

Integracija pristupačnosti u projektovanje škola obično se smatra veoma skupim rešenjem, koje značajno uvećava troškove gradnje. Međutim, u stvarnosti, kada se prilikom izgradnje nove škole, u fazi planiranja pristupačnost integriše u projekat, troškovi izgradnje se vrlo malo povećavaju. Naime, Svetska zdravstvena organizacija u Svetskom izveštaju o invaliditetu iz 2011. godine konstatovala je da „kod nove gradnje, po ceni od jednog procenta ukupnih troškova gradnje moguće je u osnovi ispoštovati sve dimenzije standarda pristupačnosti.“⁴³

Povećanje pristupačnosti ne mora da bude skupo. U poboljšanje škole koje nije skupo mogli bi da se svrstaju: dodavanje rukohvata na stepenište; upotreba resursa zajednice za izgradnju drvenih rampi u cilju savladavanja visinske razlike; i ponovno farbanje vrata da bi postala uočljivija za decu oštećenog vida.

Osim toga, jasno je da su troškovi izgradnje nepristupačnih škola veoma veliki za društvo. Ako deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom ne mogu da pohađaju školu zato što je zgrada ili nastavni plan nepristupačan, to će uticati na mnoge indirektno troškove. U njih spadaju troškovi dečje zaštite za roditelje kada dete ne može da pohađa školu, kao i gubitak zarade za porodice ako neko mora da ostane kod kuće da čuva dete.

Izgradnja pristupačnih školskih zgrada sama po sebi ne može da obezbedi odgovarajući pristup obrazovanju za svu decu. Sposobnosti dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom mogu se uveliko unaprediti ako im na raspolaganju stoje odgovarajuće asistivne tehnologije i pomagala koji će im pomoći da zadovolje obrazovne potrebe. Pomagala mogu biti alati, tehnologije ili neki drugi mehanizam koji omogućava nekom licu da obavlja svakodnevne aktivnosti kao što su kretanje u okviru zajednice, podizanje predmeta ili čitanje knjige. Asistivne tehnologije i pomagala pomažu osobama sa invaliditetom da zadrže svoju nezavisnost kod kuće, u školi i zajednici. Ovi uređaji i tehnologije, bez obzira da li se koriste kao pomagalo za kretanje ili kao pomagalo za komunikaciju, mogu da pomognu detetu **sa smetnjama u razvoju i invaliditetom** u učenju. Oni podstiču i olakšavaju inkluzivno obrazovanje, bez obzira na to da li se radi o tome da dete može da dođe do škole u invalidskim kolicima ili mu pomažu da razume lekciju uz upotrebu **Brajevog** pisma, odnosno tehnologije koja pisani tekst pretvara u govor.

Razumno prilagođavanje označava neophodno i adekvatno modifikovanje i usklađivanje, kojim se ne nameće nesrazmerno, odnosno nepotrebno opterećenje, tamo gde je to u konkretnom slučaju potrebno, kako bi se obezbedilo da osobe sa smetnjama u razvoju i invaliditetom uživaju, odnosno ostvaruju ravnopravno sa drugima sva ljudska prava i osnovne slobode (**Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom** – član 2)

Treba prepoznati i da deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom imaju jedinstvene obrazovne potrebe koje treba da se zadovolje da bi mogla da ostvare uspeh u školi. Neophodno je primeniti i određene oblike prilagođavanja koji ispunjavaju potrebe pojedinačne dece uz opštije rešavanje pitanja pristupačnosti škole. Na primer, škola može da ima mnoge elemente pristupačnosti kao što su rampe, šira vrata i pristupačni toaleti, itd, ali ako dete sa smetnjama u razvoju i invaliditetom nema pomagalo koje mu omogućava da dođe do škole i pristupi učionici, uskraćeno mu je pravo na obrazovanje. Ako bi školske uprave obezbedile za dete

invalidska kolica to bi bilo razumno prilagođavanje potrebama ovog deteta. Slično tome, detetu koje ima oštećenje vida, ima teškoće u učenju ili može samo u izvesnoj meri da koristi ruke, može trebati pomoć da uradi pisani test. Ako se ovom detetu da više vremena da radi test i obezbedi mu se pisač, to bi predstavljalo razumno prilagođavanje. Takvi vidovi razumnog prilagođavanja od ključnog su značaja za staranje da deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom mogu u potpunosti da ostvare svoje pravo na obrazovanje.

Postoji veoma dobro, društveno, održivo i ekonomsko opravdanje za integrisanje pristupačnosti u dizajniranje i strukturu škole, kao i za izradu inkluzivnog nastavnog plana i programa i prilagođenih materijala, koji idu u prilog ciljevima UNICEF-ovog Strateškog plana za 2014–2017. godinu da se „poboljšaju ishodi učenja, pravednost i inkluzivnost obrazovanja“, i „obezbedi bezbedna voda za piće, sanitarni čvorovi i uređaji za održavanje higijene u školama (uz obraćanje pažnje na potrebe devojčica)“.⁴ Stvaranje inkluzivnih škola direktno doprinosi i ostvarivanju predloženih „Ciljeva održivog razvoja“ Otvorene radne grupe, naročito Cilja br. 4: da se „obezbedi inkluzivno i pravično kvalitetno obrazovanje i podstiču celoživotne obrazovne mogućnosti za sve“. Osim toga, pristupačnost je osnovna komponenta UNICEF-ovih inicijativa za uspostavljanje Škola po meri dece.

I dok je težište ovog priručnika prvenstveno na pristupačnim školskim zgradama, pristupačnim nastavnim materijalima i sistemima komunikacije, širi koncepti inkluzivnog obrazovanja su tema koja se više razmatra u drugom priručniku iz ove serije, pod nazivom Pristup školi i obrazovno okruženje II – univerzalni dizajn za učenje.

II. Pristupačnost i univerzalni dizajn – uključivanje svih

Ključne tačke

- *Različite vrste prepreka ograničavaju pristup obrazovanju deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.*
- *Pristupačnost označava da su osobe sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u mogućnosti da koriste okruženja, pogodnosti objekata i resurse.*
- *Univerzalni dizajn je dizajn koji prepoznaje i nastoji da uzme u obzir najširi spektar sposobnosti čitavog stanovništva – ne samo među osobama sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.*
- *Primenjivanje osam ciljeva univerzalnog dizajna na školu.*
- *Primenjivanje kontinuuma pristupačnosti na projektovanje škole.*

Uključivanje standarda pristupačnosti u izgradnju svih novih zgrada i objekata... garantuje da su pitanja smetnji u razvoju i invaliditeta u potpunosti uzeta u obzir već u fazi izgradnje i podrazumeva značajno manje troškova. Izvor: Promoting Access to the Built Environments, CBM.

Prepreke za obrazovanje

Deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom suočavaju se sa mnogim preprekama kada žele da pristupe obrazovanju koje im je potrebno da bi postala zdravi, srećni i produktivni građani sveta. Ove prepreke deci uskraćuju pravo na obrazovanje koje im je priznato u Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima deteta (CRC) i Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom (CRPD). Donošenjem ovih konvencija, zemlja se obavezuje da će svakom detetu, uključujući decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, obezbediti pristup obrazovanju.

Prema CRPD, osobe sa smetnjama u razvoju i invaliditetom su one koje imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili čulna oštećenja koja u interakciji sa raznim preprekama, mogu ometati njihovo puno i efikasno učešće u društvu na jednakoj osnovi sa drugima.

Postoje različite vrste prepreka koje mogu da se uklone u cilju kreiranja inkluzivnih okruženja. Neke od uobičajenih prepreka su:

- **Institucionalne prepreke i stavovi prema deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom:**

Deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom nisu uvažavana u nekim društvima, a to je često posledica institucionalnih politika i praksi koje omogućuju njihovo isključivanje i segregaciju. Član 24. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom se naročito bavi pravima dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom da pohađaju školu, na svim nivoima obrazovnog sistema. Ne samo da deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom imaju pravo da pohađaju školu, već se u Konvenciji navodi da deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom imaju pravo da pohađaju inkluzivni program u redovnim školama, a ne posebne programe u segregiranom okruženju.

- **Društvena stigma i stavovi u vezi sa invaliditetom:**

Stereotipi povezani sa invaliditetom dovode do stvaranja negativnih stavova prema deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i njihovom obrazovanju (npr. da je dete „defektno“ ili da je invaliditet kazna za „grehe“). Roditelji, nastavnici i direktori škola često zanemaruju prava i potrebe dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, što za posledicu ima diskriminaciju i obeshrabruje roditelje i decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom od učešća u obrazovnom procesu.

- **Prepreke pristupu informacijama i obrazovnim materijalima:**

U mnogim školama, obrazovni materijali i nastavne metode ostaju nepristupačne za decu sa čulnim oštećenjima (vida, govora i sluha) kao i sa smetnjama u učenju i drugim smetnjama u razvoju. Metode inkluzivne nastave kao i nastavni materijali treba da budu dostupni i prilagođeni deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u inkluzivnom okruženju.

- **Prepreke fizičkom okruženju:**

N pristupačni objekti jesu objekti koji imaju fizičke i arhitektonske prepreke za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i za njihove roditelje, čime se onemogućava pristup i objektima i obrazovnim uslugama.

- **Ograničeno razumevanje pristupačnosti, invaliditeta i mogućnosti:**

Pristupačnost se često previše pojednostavljuje i shvata kao način razmišljanja po kom postaviti rampu znači zadovoljiti sve potrebe za pristupačnost škole. Pristupačnost treba uzimati u obzir u svakoj fazi puta deteta od kuće do učionice, i u vezi sa svakom aktivnosti u školi. Na primer, postavljanje rampe neće pomoći detetu sa oštećenjem vida ili sluha.

Jedan od najmoćnijih načina da se takve prepreke uzmu u obzir u gradnji škole jeste da se u procesu planiranja nekog objekta i odlučivanja o njemu na svrsishodan način angažuje lokalna zajednica, uključujući decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i njihove porodice. Deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i njihovi roditelji su eksperti za sopstvene potrebe i neretko mogu da predlože inovativne i isplative ideje. Njihovo učešće će pomoći čitavoj zajednici da bolje razume potrebe dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i doprinese njihovoj integraciji.

Slika 2: Obrazovni znak u Zambiji (Izvor: ISTock)

Šta je pristupačnost?

Pristupačnost je širok pojam koji označava da su osobe sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u mogućnosti da koriste prilagođeni prostor, pogodnosti objekata i resurse. U okruženje spadaju fizički prostor kao što su škola, igrališta, sanitarni čvorovi i uređaji za održavanje higijene. U pogodnosti objekata spadaju na primer pumpa, bunar ili školski nameštaj u učionici. U kontekstu škole, u resurse spadaju knjige i drugi obrazovni materijali, kao što su računari, računarski programi i pristup internetu tamo gde ih ima.

Neposredno angažovanje dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i njihovih roditelja u procesu projektovanja jedan je od najlakših i najdelotvornijih načina da se napravi škola koja je zaista inkluzivna i odražava lokalne potrebe. Deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i njihovi roditelji su eksperti za sopstvene potrebe, i odličan su izvor znanja i projektnih ideja.

Šta je univerzalni dizajn?

Univerzalni dizajn je koncept nastao iz tradicionalnijeg pogleda na pristupačnost kao nečega što je korisno isključivo za osobe sa invaliditetom. Veoma slično poput naprednijeg tumačenja pristupačnosti, univerzalni dizajn uzima u obzir najširi spektar ljudskih sposobnosti, u čitavoj populaciji, i stimuliše arhitekta i druge projektante da projektuju zgrade i dizajniraju proizvode koje mogu da upotrebljavaju osobe različitih mogućnosti i različitih telesnih dimenzija.

Koncepti univerzalnog dizajna mogu da se primene na sve što je projektovano i dizajnirano, bez obzira da li je to zgrada, veb sajt, igralište, komad nameštaja, računarski program, nastavni plan i program ili proizvod kao što je čajnik.

U Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom (CRPD) definicija univerzalnog dizajna glasi: „Univerzalni dizajn označava dizajn proizvoda, prostora, programa i usluga koje koriste svi, u najvećoj mogućoj meri, bez potrebe prilagođavanja ili specijalnog dizajniranja“.⁵

Koncept je u skladu sa UNICEF-ovom filozofijom škola po meri deteta, prema kome se teži integraciji sve dece u lokalne škole, a dete priznaje za glavnog korisnika obrazovnog prostora i okruženja, pri čemu se podrazumeva da je učešće porodice i zajednice od ključnog značaja za ostvarivanje najboljih rezultata.⁶

Slika 3: Univerzalni dizajn u obzir uzima različitosti sve dece u učionici – ne samo one sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.
(Izvor: iStock)

Ciljevi univerzalnog dizajna

Praktična primena univerzalnog dizajna ostvaruje se kroz razumevanje i primenu ciljeva univerzalnog dizajna. Ovi ciljevi utvrđuju kriterijume na kojima počiva proces projektovanja i izrade dizajna. Oni mogu i da se primene za utvrđivanje nivoa univerzalnog dizajna kod postojećih dobara, usluga, opreme i objekata.

Centar za inkluzivni dizajn i pristupačnost okruženja je 2012. godine formulisao sledećih osam ciljeva univerzalnog dizajna:⁷

Cilj 1: Telesna adekvatnost

Cilj 2: Udobnost

Cilj 3: Svesnost

Cilj 4: Razumevanje

Cilj 5: Dobrobit

Cilj 6: Društvena integracija

Cilj 7: Personalizacija

Cilj 8: Kulturna adekvatnost

Ciljevi univerzalnog dizajna dati su u nastavku, uz neke primere koji pokazuju kako bi mogli da se primene na neki projekat škole.

Cilj 1: Telesna adekvatnost

Odgovara širokom spektru telesnih dimenzija i mogućnosti.

Primeri:

- Staze, hodnici i vrata su dovoljno široki da mogu da prođu invalidska kolica i druge vrste pomagala.
- Školske klupe su adekvatne veličine za uzrast dece koja ih koriste.
- Oblik i veličina rukohvata su za male šake.
- Tasteri na prekidačima i drugim uređajima za rad su veći da bi lica sa funkcionalnim ograničenjima smanjene fine motoričke kontrole i manuelne veštine mogla da ih koriste.

Cilj 2: Udobnost

Zahtevi ostaju u dozvoljenim granicama telesne funkcije.

Primeri:

- Zgrada nema stepenice na ulazu pa je mogu koristiti svi korisnici.
- Tamo gde postoje rampe nagib rame nije previše strm.

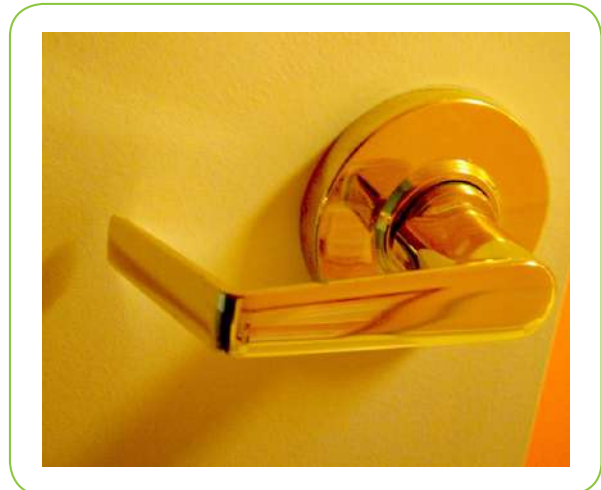

Slika 4: Radna površina sa prostorom za kolena za dete koje koristi invalidska kolica (Izvor: Dani Resource Centre)

Slika 5: Učionice sa pristupom u ravni tla – škola u Burundiju. (Izvor: UNICEF)

- Vrata nisu preteška za otvaranje. Jednostavan dizajn kvaka kao što su vertikalne kvake sa povlačenjem nadole umesto okruglih oblika, koje omogućavaju deci sa ograničenom sposobnošću pokretanja ruku da otvore vrata.
- Tablu i police mogu lako da dosegnu sva deca tako da mogu udobno da pišu, uključujući i korisnike invalidskih kolica i lica nižeg rasta.
- Nivoi osvetljenja, vlage i vlažnosti u učionici mogu da se kontrolišu.
- Buka iz okruženja svedena je na minimum.

Slika 6: Svi lakše koriste vertikalne kvake koje se povlače nadole. (Izvor: MoneyBlogNewz)

Cilj 3: Svesnost

Staranje da se važne informacije lako opažaju uz pomoć različitih čula.

Primeri:

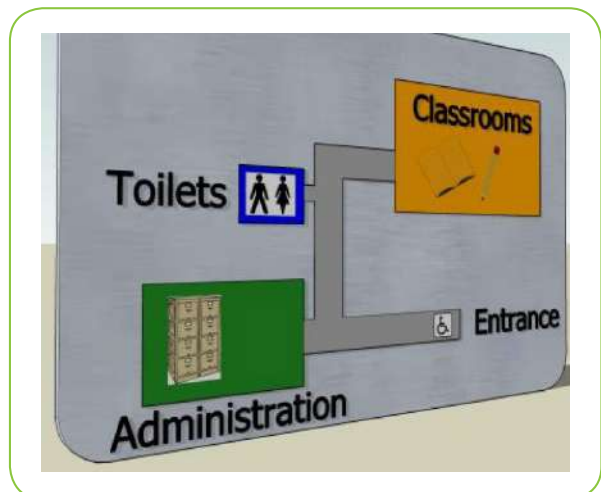
- Znaci sadrže jarke boje i kontraste tonova, **taktilne informacije i piktograme**.
- Slova na znacima su dovoljno velika da bi mogla da se vide sa daljine odgovarajuće za datu informaciju.
- Postoje prevodi uz pomoć **znakovnog jezika**, odnosno asistivni slušni **sistemi** za decu koja imaju potpuno ili delimično oštećenje sluha.
- Postoji obrazovni materijal drugačijih formata kao što su Brajevo pismo, audio format, **titlovi za osobe za oštećenim sluhom**, itd.
- Zidne i podne površine obojene su u boje i tonove koji su u kontrastu.

Cilj 4: Dobrobit

Metode rada i primene počivaju na principima intuicije, jasnoće i nedvosmislenosti.

Primeri:

- Oznake prostorija su uvek postavljene na istoj visini na onoj strani vrata gde se nalazi reza.
- Za označavanje sličnih elemenata i prostora koriste se boje koje imaju određenu šifriranu poruku, npr., vrata učionica nisu iste boje kao vrata kancelarija.
- Kadgod je moguće, koriste se piktogrami.

Slika 7: Taktilna mapa sa reljefnim karakteristikama, piktogramima i kontrastima boja. (Izvor: UNICEF)

Cilj 5: Dobrobit

Podsticanje zdravlja, izbegavanje bolesti i prevencija povreda.

Primeri:

- Postoje rodno odgovarajući toaleti.
- Na obe strane stepenica i rampi postoje rukohvati.
- Zaštitnici se koriste tamo gde su prepreke iznad glava nisko postavljene tako da neko može da udari glavu.
- Učionice nisu blizu izvora mirisa (kao što su toaleti) i dobro su provetrene.

Cilj 6: Socijalno uključivanje

Prema svim grupama se postupa sa dostojanstvom i poštovanjem.

Primeri:

- Ulazi u školu adekvatni su za svu decu, uključujući decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.
- Deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom idu zajedno u odeljenja sa drugom decom istog uzrasta.
- Izbegavaju se „specijalni“ objekti za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Ako ih ima, treba da budu inkluzivni u najvećoj mogućoj meri.
- Sva deca koriste iste obrazovne resurse.

Cilj 7: Personalizacija

Objedinjavanje mogućnosti u cilju davanja mogućnosti izbora i izražavanja individualnih potreba.

Primeri:

- Toaleti imaju odgovarajući stepen privatnosti i bezbednosti prilagođene svakom rodu. Menstrualna higijena ne sme da ograničava devojčice sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u pohađanju škole.
- Na svim mestima gde se nalaze stepenice – postoje i rampe.
- Obrazovni resursi odgovaraju i levorukim i desnorukim korisnicima, kao npr. makaze.

Slika 8: Taktilna mapa sa reljefnim karakteristikama, piktogramima i kontrastima boja (Izvor: UNICEF)

Slika 9: Pristupačan toalet, Indonezija (Izvor: Send ALL my Friends to School)

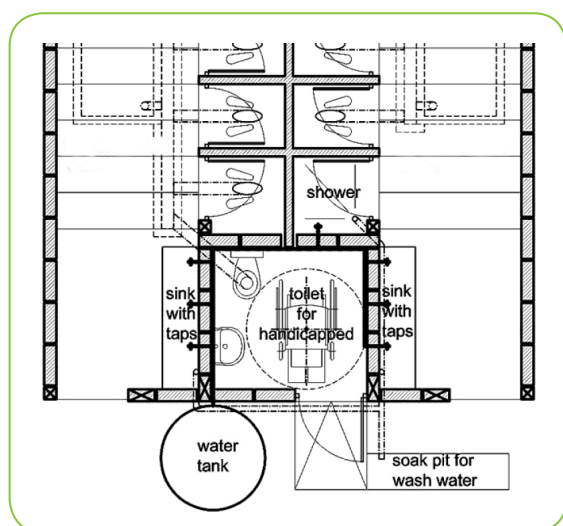
Slika 10: Toaleti koji imaju pristup i putem stepenika i putem rampe (Izvor: UNICEF)

Cilj 8: Kulturna adekvatnost

Poštovanje i pospešivanje kulturnih vrednosti, društvenog i ekološkog konteksta svakog projektovanog dizajna.

Primeri:

- Škola je projektovana tako da odražava kulturne norme zajednice.
- Postoje rodno adekvatni objekti, kao što su toaleti za devojčice u kojima se poštuje privatnost.
- Obrazovni resursi objedinjuju kulturno adekvatne informacije i primere.

Slika 11: Plan toaletnih prostorija u Ruandi
(Izvor: UNICEF)

Slika 12: Sistemi lokalne gradnje primenjeni u projektovanju škole na Solomonovim ostrvima (Izvor: UNICEF)

Sva deca, uključujući decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, imaju pravo da pohađaju školu po meri deteta, koja je dobro projektovana, izgrađena na odgovarajući način i bezbedna. Ako se koncepti univerzalnog dizajna primenjuju na gradnju nove škole, ili na renoviranje postojeće, to će za rezultat imati stvaranje inkluzivnog okruženja pristupačnog za sve – škole mogu koristiti svi, uključujući decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.

Jedan od najosobnijih aspekata univerzalnog dizajna je taj da, ukoliko se uspešno primeni na projektovanje škole, on će biti nevidljiv! Kao što prethodni primeri ilustruju: škola, učionica, veb sajt, knjiga, igralište i vodovodni i sanitarni uređaji i uređaji za održavanje higijene u kojima su objedinjena načela univerzalnog dizajna, izgledaće kao i svi drugi. Radi se o dobrom dizajnu koji svi mogu da koriste.

Kontinuum pristupačnosti

Kada razmatramo izgradnju neke škole, pristupačnost i univerzalni dizajn ne treba smatrati izolovanim elementima projekta. Oni su međusobno povezani, počevši od razmatranja na konceptualnom nivou planiranja zajednice, sve do detalja u projektovanju kvake na vratima, uključujući sve elemente dizajna između ove dve krajnosti. Slika 13 ilustruje filozofiju dizajna, koja se određuje kao kontinuum pristupačnosti.

Kontinuum pristupačnosti bi mogao da se razume kao lanac događaja ili staza kojima dete putuje od svoje kuće, kroz zajednicu, ulazi u školu, a zatim u učionicu. Kao i sa svakim lancem, ako se jedna karika izostavi, lanac će se pokidati. Lanac mora biti celovit da bi se zadovoljile potrebe dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i potrebe njihovih porodica za pohađanjem nastave u školi. Na primer, ako je lanac celovit od

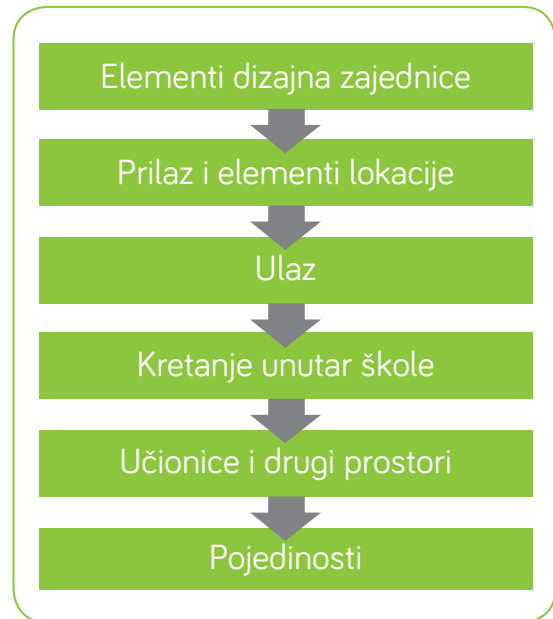

detetove kuće do vrata učionice, ali su vrata učionice suviše uska da bi invalidska kolica mogla da prođu, onda se on kida i dete ne može da prisustvuje nastavi.

Slično tome, ako je staza do škole puna prepreka i opasnosti od saplitanja, neko ko ima oštećenje vida neće moći da samostalno i bezbedno putuje do škole.

Oni koji se bave izgradnjom škola podstiču se da razmatraju pitanja pristupačnosti u čitavom kontinuumu, što podrazumeva i moguću saradnju sa drugim partnerima, organizacijama i članovima zajednice van sektora obrazovanja.

Time se ističe značaj međuresornog pristupa. Na primer, postoji nekoliko komponenti koje ne potpadaju pod delokrug rada ministarstva prosvete u nekoj zemlji. Da bi dete koje ima smetnje u kretanju moglo da ide u školu i vraća se iz nje, možda je potrebna intervencija ministarstva za saobraćaj i/ili građevinarstvo i infrastrukturu. Zatim, ministarstvo za javne radove može da se angažuje na pristupu školi; ministarstvo za socijalnu zaštitu na obezbeđivanju asistivnih tehnologija i pomagala; ministarstvo zdravlja u cilju izdavanja potvrda o smetnji u razvoju i invaliditetu; i ministarstvo prosvete na izradi obrazovnih materijala u različitim formatima, uz obučene i senzibilisane nastavnike i rukovodstvo škole. Ukoliko se ova ministarstva ne povežu i ne rade zajedno, lanac neće biti potpun i jedna karika će biti pokidana.

Slika 13: Kontinuum pristupačnosti
(Izvor: GAATES).

Dolazak do škole

Dolazak od kuće do škole može biti prepun izazova sa svako dete, ali je naročito pun izazova za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Putevi kojim deca idu do škole treba da budu bezbedni, bez prepreka i dobro održavani.

Na glavnim i opterećenim magistralnim putevima saobraćaj je obično gust, sa velikim brojem vozila, što može da poveća rizik od saobraćajnih nesreća za svu decu. Takođe, nedostatak trotoara ili obeleženih staza, kao i buka na putevima, izvor su nelagodnosti i moguće pometnje za svu decu sa oštećenim sluhom.

Omogućavanje da deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom mogu da dođu u školu podrazumeva međuresorni pristup različitih ministarstava koja se bave urbanističkim planiranjem. Ostale komponente ovog pristupa mogu da obuhvate kontrole kako bi se utvrdile prepreke; i uključivanje zajednice, posebno osoba sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, koje bi pomogle da se utvrde i prevaziđu prepreke i da se zagovara ona opcija politike kojom se stvaraju pristupačne zajednice.

Slika 14: Pešačenje do škole (Izvor: *Send ALL my Friends to School*)

Opšte preporuke koje treba razmotriti u strategijama pristupačnosti prilikom izgradnje novih puteva do škole, ili renoviranja postojećih, a kako bi se uklonile prepreke, podrazumevaju sledeće: obezbeđenje površina u nivou tla koje su čvrste i stabilne, kao i postavljanje rampi na ivičnjacima i drugim promenama nivoa, obezbeđenje ivičnjaka ili prepreka na ivicama puteva sa vertikalnim padom ili strmom nizbrdicom.

Ulazak u školu

Dobrodošlica za svu decu počinje na glavnom ulazu u školu. Veoma je važno da deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i njihove porodice ulaze u školu na isti ulaz kao i druga deca. Poseban ulaz za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom odvaja ih i stigmatizuje i nije u skladu sa načelima univerzalnog dizajna ili prihvatanja koncepta škole po meri deteta. Ulaz treba da bude bez stepenica i dovoljno širok da deca koja koriste invalidska kolica i druga pomagala mogu da prođu. Širina svetlog otvora ulaznih vrata / kapije treba da bude najmanje 850 mm.

Neke uobičajene prepreke su neravne ulazne površine koje se ne održavaju redovno. Zaštitni odbojnici (zamke za stoku) koji su u mnogim gradovima i selima postavljeni na glavnim kapijama predstavljaju prepreke za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom koja koriste uređaje za kretanje, pa ne mogu samostalno da ih prođu. Žlebovi u tlu po kojima klize vrata sa pokretnim rešetkama, koji se obično mogu naći u školskim zgradama, predstavljaju rizik od saplitanja po sve a posebno po decu sa oštećenom sposobnošću kretanja i sa gubitkom vida.

Neke opšte preporuke o strategijama pristupačnosti koje treba razmotriti prilikom gradnje nove škole ili prilikom njenog renoviranja sa ciljem da se uklone prepreke, obuhvataju i obezbeđenje pristupa školi u visini tla koji se dobro održava. Popločani podovi u zgradi omogućavaju udoban pristup svim učenicima i nastavnicima i biće od koristi deci i odraslima sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Sve površine treba da budu čvrste i ravne, sa završnim slojem koji je otporan na klizanje po svim vremenskim uslovima. Svi ivičnjaci duž pristupnih staza koje se protežu preko površine na kojoj se nalazi škola treba da imaju spušteni deo, kako bi invalidska kolica ili drugo pomagalo sa točkovima moglo da pristupi na isti način kao i svi drugi.

Slika 15: Školski ulaz (Izvor: CBM)

Slika 16: Rampa na školskom ulazu (Izvor: Janett Jimenez)

Kretanje kroz školu

Hodnici i prolazi

Prolazi i hodnici treba da budu dovoljno široki da omoguće nastavniku ili detetu koje koristi invalidska kolica da prođe pored drugog deteta ili pored odrasle osobe koja ide pešice u istom ili u suprotnom pravcu.

Opšta preporuka za izgradnju pristupačnih hodnika i prolaza je da širina bude najmanje 1.500 mm, a bolje je ukoliko širina može da bude 1.800 mm jer omogućava mimoilaženje dvoje invalidskih kolica. Duž glavnih staza kojima se prolazi treba izbegavati postavljanje objekata koji se montiraju na zid. Prolazi, naročito oni koji se nalaze na spoljnoj strani, moraju se redovno održavati.

Stepenice

Stepenice koriste mnoga deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, uključujući onu sa oštećenim vidom ili onu koja za hodanje koriste štake ili štapove. Karakteristike pristupačnosti, kao što su rukohvati na stepenicama, čine ih bezbednijim za sve korisnike zgrade, ne samo za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.

Neke uobičajene prepreke na stepenicama ili stepeništima su stepenice bez rukohvata, često samo sa zidom ograde na slobodnoj strani i kontrastom boja / tonova duž glavnog ruba stepenika.

Kontrast boja / tonova treba razmotriti kao rešenje i na prednjem rubu stepenica i rukohvata, kao i taktilna polja upozorenja na tlu koja se izvode blizu ruba stepenika. Spiralne stepenice i stepenice sa suženim gazištem treba izbegavati, budući da je veća verovatnoća da će prouzrokovati saplitanje.

Rampe

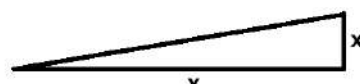
Pristupna staza do rampe ne treba da prelazi preko peskovitih i blatnjavih delova, jer je na takvim terenima pristup korisnika invalidskih kolica ili štaka izuzetno težak. Opšte preporuke za rampe su da ulaz na rampu uvek bude slobodan, bez vozila ili drugih elemenata, i da se mesta ulaska na rampu ne zaključavaju. Maksimalni nagib ili kosina rampe ne sme da prelazi odnos 1:12 (na svaku jedinicu povećanja visine rampe, dužina rampe treba da se produži za 12 jedinica). Poželjnija je blaža kosina nagiba u odnosu 1:15 jer je lakša za manevrisanje i iziskuje manji napor. Gornja i donja ivica rampe treba da budu u istoj ravni sa podom odnosno stazom koja vodi do rampe. Rampe u obliku slova L (sa platformom ili odmorištem za okretanje) i dvokrake rampe sa zaokretom od 180 stepeni su bolje rešenje ako je velika razlika u visini, tako da korisnici mogu da se odmire i kako bi se smanjilo ukupno opterećenje po dužini na lokaciji. Širina rampe treba da bude najmanje 1.500 mm, mada je širina od 1.800 mm bolja za dvojica invalidska kolica koja mogu da se mimođu. Rampe, naročito one koje se nalaze na spoljnoj strani objekta, moraju se redovno održavati.

Slika 17: Deca koja koriste zid uz prolaz kao smernicu (Izvor: Christian Blind Mission)

Slika 18: Toalet pristupačan za dete – sa karakterističnim taktilnim trakama na stazi i bezbednosnim ivičnjacima (Izvor: Government of Tanzania)

x= horizontalno rastojanje
Y= promena visine

Primeri :
 $X=4000, Y=200$ Nagib = $\frac{X}{Y} = \frac{4000}{200} = 20$

Nagib rampe izražava se kao odnos 1:20, što znači da na svaku jedinicu promene visine horizontalno rastojanje treba produžiti za 20 jedinica

Slika 19: Nagib rampe (Izvor: GAATES, Bob Topping)

Ulazak i korišćenje učionica i drugih prostora

Učionice i drugi prostori za učenje treba da budu svetli, dobro provetreni, da u njima vlada mir i da raspored bude fleksibilan. U njima treba da bude dostupan nameštaj koji odgovara uzrastu i vrsti invaliditeta učenika, a prostor treba različitim grupama učenika da pruža mogućnosti da se bave nizom obrazovnih aktivnosti. Raspored treba da bude dovoljno fleksibilan da bi deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom imala odgovarajući prostor za sve asistivne tehnologije koje koriste. Širina svetlog otvora vrata učionice treba da bude najmanje 850 mm.

Neke uobičajene prepreke u učionicama i drugim prostorima za nastavu su učionice sa fiksiranim nameštajem i odsustvo znakova.

Opšte preporuke o pristupačnosti koje treba razmotriti prilikom gradnje nove škole ili njenog renoviranja obuhvataju: obezbeđenje znakova na strateškim mestima sa tekstom jarkih boja / kontrastom tonova, ispisanim većim slovima, kako bi se lakše videla iz daljine; adekvatni nivoi rasvete na prednjoj strani oznaka, da bi se videle noću ili u manje osvetljenim područjima; tablice sa nazivima i brojevima prostorija ispisane Brajevim pismom kao i reljefnim masnim slovima i u boji, u kontrastu sa pozadinom; neke radne prostorije treba da imaju pokretne stolove i stolice koje se mogu lako prilagoditi različitim potrebama korisnika; pojedine klupe i stolovi treba da imaju dovoljno prostora za kolena za decu koja koriste invalidska kolica – idealno bi bilo da jednu školsku klupu koristi dvoje ili troje dece i da klupe mogu da se modifikuju tako što im se može dodati prostor za ostavljanje stvari ispod radne površine tako da deca mogu da odlože svoje torbe, kao i da prostor za sedenje iskoriste za odmor, a da im neophodan prostor za kolena ostane slobodan. Osim toga, tamo gde je moguće, sedišta i klupe sa mogućnošću podešavanja su bolje za smeštaj učenika različitih telesnih konstitucija. Iako je važan nameštaj čija veličina odgovara različitim uzrastima, nastavnicima nižeg rasta je od pomoći da tabla bude postavljena na nižoj visini; a preporučuje se da čitava škola ima pod otporan na klizanje u mat boji.

Podovi

Kada je reč o podovima, neke uobičajene prepreke predstavljaju glazirane pločice ili mermer, koji mogu biti veoma klizavi. Neravne površine, koje se uz to i ne održavaju, mogu predstavljati teškoću za svakoga, ali naročito predstavljaju problem deci, odnosno posebno deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Opšte preporuke koje treba razmotriti prilikom gradnje nove škole ili prilikom renoviranja postojeće, da bi se uklonile prepreke, obuhvataju: materijal za podove treba da bude otporan na klizanje, podovi u mat boji ili

Slika 20: Otvoren prostor sa mat podom ujednačene boje i hladovinom. Škola Manik Prabhu, Indija (Izvor: Mangala Bhagwat)

Slika 21: Prilagođeni sistem sedišta od kartona i drveta (Izvor: AdaptiveDesign)

niskog sjaja, jednoobrazne nijanse; treba izbegavati delove sa mozaikom, jer to može da zbunjuje decu; tamo gde postoji razlika u visini tla, obezbediti rampe da bi se prevazišla razlika u visini i da bi se staze spojile; potrebno je postaviti mesta za sedenje duž popločane staze, ispod neke vrste zaštite, kao što je nadstrešnica ili drvo, sa otvorenim prostorom površine 800mm x 1200mm za invalidska kolica i za korisnike koji se služe pomagalima, kako bi mogli da sede sa ostalima na klupi.

Crne/bele školske table

Neke uobičajene prepreke predstavljaju i crne/bele školske table koje su postavljene suviše visoko, tako da manja deca i deca koja koriste invalidska kolica ne mogu da ih dosegnu, kao i bele table koje nije lako uočiti jer su okačene na belim zidovima. Spoljni okvir bele table treba da bude u boji koja je u kontrastu sa površinom table da bi deca sa slabim vidom mogla da razlikuju tablu od zida. Takođe, važno je da se koriste krede ili markeri u boji koja je u kontrastu sa bojom table.

Osvetljenje / nivo rasvete

Treba izbegavati ogoljene sijalice jer njihov bljesak može kod svakoga da izazove povećano očno naprezanje i glavobolje.

Treba se postarati da sve prostorije gde se odvijaju aktivnosti i celokupan enterijer budu dobro osvetljeni, jačinom svetlosti od 250–300 luksa, a da svetlost pada tako da olakšava čitanje i druge aktivnosti. Takvo osvetljenje koristi svima, a posebno deci sa oštećenim sluhom koja čitaju sa usana. Hodnici i stepeništa moraju biti osvetljeni sa barem 100 luksa. Preporučuje se zatamnjena rasveta kao što su kompaktna fluorescentna rasveta ili rasveta sa LED diodama usmerena na dole.

Slika 22: Dobro osvetljena učionica u školi u Mjanmaru
(Izvor: UNICEF)

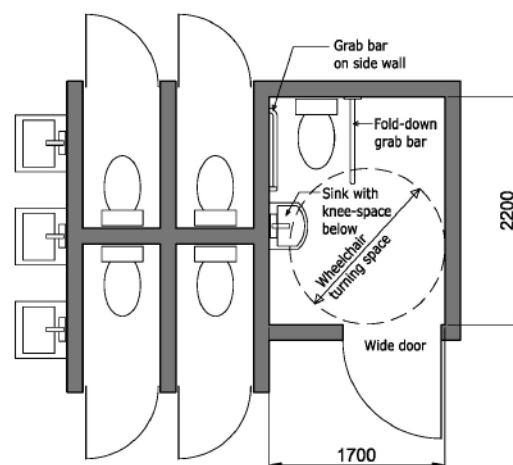
Prozori

Prozorski sims treba da bude postavljen na visini od 600 mm od poda, da bi deca, kada sede, mogla da vide kroz prozor. Odsjaj sa svetlih objekata koji nastaje od svetlosti koja ulazi kroz prozor može da se svede na minimum upotrebom zavesa i roletni.

Voda, sanitarni čvorovi i uređaji za održavanje higijene (WASH)

Opšti deo

Toaleti i objekti sa vodom za pranje ruku i za piće treba da budu dostupni, bezbedni, upotrebljivi i funkcionalni za svu decu, kao i da budu prilagođeni rodnim razlikama. Što se tiče dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, bitno je da toaleti imaju odgovarajuću rasvetu kao i vrata i krovove koji obezbeđuju očuvanje bezbednosti i privatnosti. Voda i

Slika 23: Plan bloka sa toaletima sa objektima pristupačnim za invalidska kolica
(Izvor: GAATES, Bob Topping)

sapun za pranje ruku pomažu tome da se nauči kako da se na bezbedan način održava higijena. Pristup čistoj tekućoj vodi veoma je važan kako bi adolescentkinje mogle da održavaju ličnu higijenu tokom menstruacije.

Ispravan rad i održavanje WASH uređaja presudno je za održavanje i obezbeđivanje čistih i higijenskih objekata. Treba izabrati uređaje i završne slojeve koji neće apsorbovati tečnosti ili prljavštinu, a koji su jednostavni za čišćenje.

Pristupačni uređaji u toaletu

Nepristupačni toaleti mogu da uzrokuju osipanje učenika iz obrazovanja, što je posebno slučaj kod devojčica sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Treba se postarati da nema barijera i prepreka koje blokiraju pristup toaletu.

Pristupačni toaleti treba da budu integrisani u postojeće toalet kabine i smešteni u blizini školske zgrade.

Toalet kabine pristupačne za invalidska kolica sa tipom wc školjke koja je u širokoj upotrebi u zapadnim zemljama, sa daskom treba da imaju najmanje 1500mm x 1500mm slobodne površine, vrata sa najmanje 900mm širine, koja se otvaraju ka spolja, kao i lavabo u uglu. Deca sa smanjenom sposobnošću kretanja, ali koja ne koriste invalidska kolica, mogla bi da koriste čučavac (ako je to u skladu sa običajima u lokalnoj zajednici) zajedno sa šipkama za držanje i sa najmanje 1200mm x 1500mm slobodne površine. Šipke za držanje u obliku slova L treba da budu pričvršćene odmah do wc školje, kako bi mogle da se koriste za samostalno prenošenje.

Preparati i oprema za čišćenje treba takođe da budu lako dostupni. Ravne staze bez prepreka biće od pomoći deci sa oštećenim vidom i deci koja koriste pomagala za kretanje, kada se kreću do toaleta. Vrata toaleta treba da imaju najmanje 850mm svetlog otvora. Kako bi se pristupačni objekti koristili na odgovarajući način i bili raspoloživi onima kojima su potrebni, može biti potrebno i angažovanje dodatnog osoblja za kontrolu i nadzor.

Pristupačni pisoari

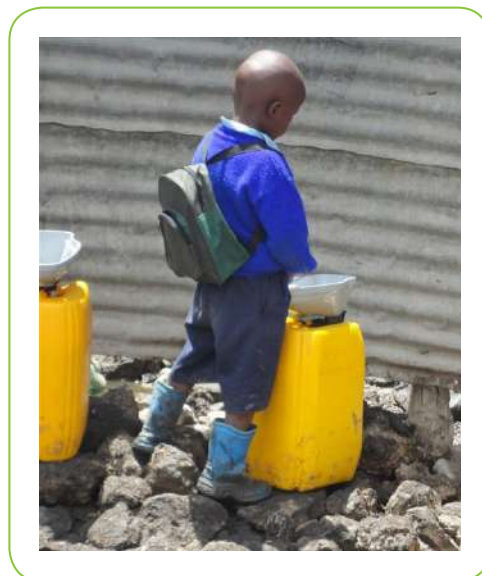
Treba obezbediti najmanje jedan pisoar sa ravnomernim pristupom kao i šipke za držanje sa svake strane. Pristupačni pisoar treba postaviti najbliže ulazu, na samom početku niza pisoara.

Pristupačna voda za piće i uređaji za pranje ruku

Prostor i uređaji za pranje ruku sa sapunom treba da se nalaze u blizini toaleta. Put do prostora sa vodom za piće i pranje ruku, kao i sam prostor, treba pravilno da se održavaju i imaju ravne površine kod česme ili pumpe. Pristupačne jedinice sa vodom za piće treba da imaju jedan komplet za upravljanje uređajem

Slika 24: Toaleti u Tanzaniji sa wc stolicom i šipkama za držanje (Izvor: Government of Tanzania)

Slika 25: Pisoar (Izvor: SuSanA Secretariat)

na visini od 400mm a drugi na 800mm od poda da bi mogli da se koriste i nogom i rukom. Treba da se obezbedi i jedan lavabo sa odvodom.

Neke uobičajene prepreke, kada je reč o uređajima sa vodom za piće i pranje ruku, jesu kompleti za upravljanje uređajem i česme koje su postavljene suviše visoko, tako da im mala deca i korisnici invalidskih kolica ne mogu pristupiti. Jedinice sa vodom za piće često se nalaze na izdignutim platformama, što ih čini nepristupačnim za malu decu i decu koja koriste invalidska kolica ili druge uređaje sa sedištima.

Slika 26: Žena sa invalidskim kolicima koristi česmu
(Izvor: UNICEF)

Toaleti – Znaci

Neophodni su znaci za toalete sa tekстом ili piktogramom, postavljeni tako da mogu biti lako vidljivi i dostupni na dodir. Upotreba piktograma muških i ženskih simbola, u skladu sa lokalnim običajima i standardima, sa reljefnim konturama i u svetlim kontrastnim bojama, biće vidljivija za sve, a naročito je od pomoći deci sa oštećenim vidom.

Igra

Popločane staze širine najmanje 1800mm mogu da koriste deca i porodice dece koja koriste invalidska kolica, štake ili hodalice da bi mogli da pristupe prostoru za igru. Tamo gde postoji razlika u visini, treba obezbediti pristupačnu rampu, kako bi se razlika prevazišla a staze povezale. Treba se postarati da najbliže područje za sedenje bude na popločanoj stazi, sa otvorenim prostorom veličine 800mm x 1200mm za korisnike invalidskih kolica, ispod nekog vida zaštite iznad glava, kao što je nadstrešnica ili drvo. Treba obezbediti opremu i materijale koji omogućavaju ispoljavanje različitih sposobnosti. Treba razmotriti različite materijale za oblaganje tla koji se mogu postaviti na područjima za igru i koji će omogućiti različita čulna iskustva. Takve površine treba da budu čvrste i stabilne, sa karakteristikama koje smanjuju udarac i povrede. Podesne površine su pesak, drvena piljevina, malč od kore drveta, fabrički proizvedena drvena vlakna i reciklirana gumena piljevina.

Slika 27: Područje za igru u školi u Mjanmaru
(Izvor: UNICEF)

Evakuacija iz škole u vanrednim situacijama

Uobičajena prepreka evakuaciji iz škole u toku vanredne situacije jeste odsustvo plana za evakuaciju u vanrednoj situaciji. To može da dovede do ozbiljnih nesreća i neočekivanih opasnosti u trenucima požara, katastrofa i drugih vanrednih situacija.

Učionice u kojoj ima previše dece mogu da predstavljaju opasnost kada veliki broj ljudi pokušava brzo da napusti prostoriju. To može dovesti do kašnjenja ili do toga da neki ljudi zaostanu za grupom

U opšte preporuke spadaju obezbeđenje kako vizuelnog tako i zvučnog alarma, da bi se deca upozorila na vanredne situacije. Svi zaposleni i angažovani negovatelji treba da učestvuju u redovnim vežbama protivpožarne zaštite. Područja predviđena za izlaz i za okupljanje tokom vanredne situacije treba da budu uneta u plan protivpožarne zaštite, a treba razviti i lične strategije u cilju pružanja pomoći kod evakuacije svakog pojedinačnog deteta.

Slika 28: Znak za izlaz (Izvor: BowBell51)

Da biste saznali više, pročitajte sledeće:

- [Child Friendly Schools Manual](#), UNICEF.
- [Equity of Access to WASH in Schools](#), UNICEF.
- [ISO/FDIS 21542:2011\(E\), Building construction – Accessibility and usability of the built environment](#).
- [Principles of Universal Design](#), Center for Universal Design, NC State University.
- [Goals of Universal Design](#), Edward Steinfeld, Center for Inclusive Design and Environmental Access.
- [Promoting Access to the Built Environment – Guidelines](#), CBM, 2008.

Beleške

III. Univerzalni pristup informacijama

Ključne tačke

- *Knjige i drugi obrazovni materijali treba da budu dostupni svim učenicima u formatu u kojem mogu da ih pročitaju i razumeju.*
- *Obrazovni sistem treba da bude u mogućnosti da za svoje učenike obezbedi obrazovne materijale u drugačijim formatima od štampanog koji je u uobičajenoj upotrebi.*
- *Pristupačnost može da se unapredi u učionici i pružanjem informacija u različitim formatima, uključujući strukturisane/obeležene elektronske materijale, kao i putem upotrebe pristupačnih softvera i hardvera.*

Učenici sa smetnjama u razvoju i invaliditetom koji se upišu u školu treba da dobiju adekvatnu i prikladnu podršku u učionici i van nje, primenom odgovarajućih resursa, asistivnih tehnologija i pomagala, i zahvaljući direktorima, nastavnom kadru i školskim zajednicama koje reaguju na njihove potrebe.

Izvor: Send All My Friends to School, Global Campaign for Education, 2014

Jedan od osnovnih koncepata inkluzivnog obrazovanja podrazumeva zadovoljenje individualnih potreba učenika, uključujući i potrebe dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Inkluzivna obrazovna okruženja podstiču bolju društvenu jednakost sve dece.

Da bi se usvojio inkluzivni pristup, ministarstva prosvete, regionalne i lokalne školske uprave, direktori škola i nastavnici moraju se obavezati da će saradivati na usvajanju i primeni sledećih strategija:

- Poštovati sve učenike i zaposlene podjednako, uključujući zaposlene, decu i učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.
- Prihvatiti prava sve dece i učenika na obrazovanje u mestu u kojem žive.
- Povećati učešće učenika u kulturnim manifestacijama, nastavnim planovima i programima i zajednicama u kojima se nalazi njihova ustanova.
- Ispitati kulture, politike i prakse ustanove i postarati se da se u njima poštuje različitost učenika u zajednici.
- Proceniti digitalne prepreke učenju i učešću svih učenika. Starati se da svako ima pristup, ne samo oni učenici sa oštećenim vidom ili kategorisani kao učenici „sa potrebama za inkluzivnim obrazovanjem“ ili teškoćama u učenju.

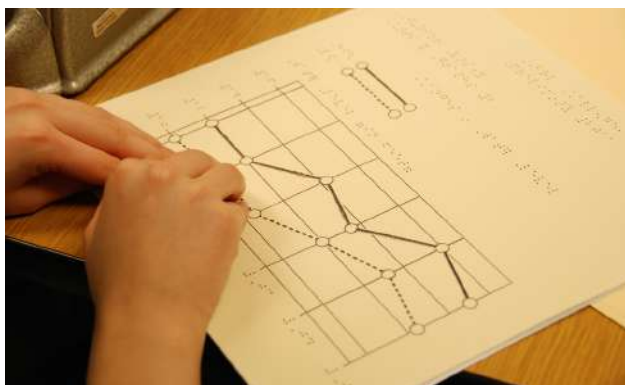
Slika 29: Titlovanje videa znakovnim jezikom (*Izvor: Newsbiscuit*)

- Preispitati pokušaje u prevazilaženju prepreka za pristup i učešće u procesu obrazovanja, i učiti i na osnovu grešaka i na osnovu uspeha.
- Unaprediti ustanove u zajednici tako da odgovaraju potrebama svih osoba sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, kao i svim učenicima.
- Negovati uzajamno trajne odnose između obrazovnih ustanova i zajednica. Prepoznati da je inkluzivno obrazovanje važan deo inkluzivnog društva.

Za primenu strategije inkluzivnog obrazovanja najvažnije je da knjige i ostale vrste obrazovnih resursa budu dostupne svim učenicima u formatu u kojem mogu da ih pročitaju i razumeju. Ovaj deo Priručnika sadrži pregled informacija koje se obično mogu naći u učionicama i sadrži smernice o vrstama drugih pristupačnih formata koji su korisni za mnoge učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.

Knjige i drugi štampani dokumenti

Učenje u učionici se u mnogome odvija na osnovu čitanja, razumevanja i razmatranja štampanih materijala kao što su knjige, novine i časopisi. Ako dete ne može da čita knjigu zbog oštećenja vida, kognitivnih smetnji ili smetnji u učenju, informacije u knjizi treba da budu dostupne u nekom drugom pristupačnom formatu koji dete može da koristi.

Slika 30: Čitanje grafikona ispisanog Brajevim pismom
(Izvor: UFB Pictures)

Zašto su štampane informacije nepristupačne nekoj deci

Morate biti u stanju da ih vidite i da ih vidite jasno, a to utiče na decu sa različitim stepenom oštećenja vida.

Možda je potrebno da ih držite da biste mogli da ih pročitate ili okrećete strane kako bi im pristupili, a to utiče na decu sa telesnim teškoćama (možda usled paralize, nedostatka udova ili privremene povrede).

Potrebno je da možete da razumete šta je napisano da bi vam informacije bile korisne, što utiče na decu koja ne mogu ili ne znaju da čitaju na jeziku štampanog teksta, decu čija je pismenost ograničena ili onu koja imaju niz kognitivnih smetnji ili smetnji u učenju.

Formati koji su obično u upotrebi, kao zamena štampanom formatu

Brajevo pismo

Brajevo pismo je taktilni slovni sistem koji se sastoji od reljefnih tačaka koje dete ili odrasla osoba sa oštećenim vidom može da nauči da koristi čitajući vrhovima prstiju. Šare od reljefnih tačaka koriste se da označe slova i reči. Kada dete nauči Brajevo pismo, može samostalno da učestvuje u otkrivanju novih informacija o svetu, na isti način kao što to čini dete koje nema oštećenje vida. Ali, to će se dogoditi samo ukoliko su i obuka i materijali dostupni na Brajevom pismu.

Kompjuterizovana produkcija na Brajevom pismu je dostupan i prihvaćen metod za proizvodnju dokumenata na Brajevom pismu širom sveta. Zbog toga, materijali štampani na Brajevom pismu treba da budu dostupni u svim školama koje pohađaju deca koja mogu da čitaju Brajevo pismo. Međutim, treba konstatovati da Brajevo pismo ne znaju sva deca sa oštećenim vidom.

Knjige u audio i digitalnom formatu

Audio knjiga je snimak na kome se knjiga čita naglas, a dopunjena je govornim opisima fotografija, ilustracija i drugog grafičkog sadržaja koji se nalazi u štampanoj knjizi. Četiri formata koji se najčešće koriste kod digitalnih audio knjiga su: UNICODE, Elektronski (e-knjiga), EPUB 3, i DAISY.

Digitalni snimak pruža dodatne prednosti u odnosu na analogni, a neke od prednosti su manje prostora potrebnog za skladištenje, mogućnost obeležavanja gde se stalo u čitanju i obeležavanja željenih delova. Zbog toga je digitalni format postao omiljeni izbor audio knjige u nekim razvijenim zemljama. Dosta se radi na tome da se prednosti ove tehnologije učine u celosti dostupnim zemljama u razvoju.

Digitalne audio knjige su delotvorno sredstvo za učenje i treba da budu dostupne deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom kojima su potrebne.

Krupna slova

Izrada dokumenata štampanjem krupnih slova predstavlja ekonomski isplativ način da se štampane informacije učine dostupnim, tako da neka deca sa oštećenim vidom mogu da uče. Škole same, uz pomoć računara, mogu da proizvedu knjige štampane krupnim slovima, ukoliko imaju na raspolaganju elektronsku verziju teksta. Kada nema elektronskog teksta, računar sa kamerom za dokumente i softverom za uvećanje slika može da skenira i proizvede uvećane prikaze teksta i slika na monitoru. Takav softver može i da podese boju i kontrast teksta tako da za učenike sa oštećenim vidom bude maksimalno čitljiv. Ukoliko nema kamere za snimanje dokumenata ali ima računara, volonteri mogu da prekucaju sadržinu knjige da bi napravili elektronsku verziju koja se može uređivati. Ručne lupe mogu da budu jednostavno tehničko rešenje kada zbog nedostatka računara nije moguće napraviti materijale štampane krupnim slovima.

Slično tome, dostupnost kamere za snimanje dokumenata i softver za uvećanje slika umnogome će unaprediti pristupačnost za druge. Nabavka knjiga i pisanih informacija u formatima koje deca sa oštećenim vidom ili deca koja nisu u stanju da koriste štampani materijal mogu slobodno sama da koriste predstavlja ključni element inkluzivnog obrazovanja. Kada primenjujete druge formate, imajte na umu sledeće:

- U današnjem svetu, računari igraju ključnu ulogu u proizvodnji i širenju informacija u pristupačnim formatima. Kadgod je moguće, koristite računarsku tehnologiju. Kada nema dovoljno računara, mogu da se koriste mnoge aplikacije za pametne telefone. Kada su troškovi izrade materijala krupnim slovima preveliki ili još uvek nema opreme, mogu se koristiti i ručne lupe.
- Prilagođeni materijali treba da budu dostupni deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u isto vreme kada su te informacije dostupne drugim učenicima kao štampani dokumenti.
- Prilagođeni materijali treba da budu dostupni učenicima po ceni štampanih dokumenata, bez dodatnih troškova.

Čitači e-teksta

Čitač e-teksta naglas izgovara tekst na osnovu elektronskih dokumenata ili veb sajtova prikazanih na računaru, tabletu, mobilnom telefonu ili nekom drugom elektronskom uređaju. Čitač e-teksta može da čita elektronski tekst, ali ne može da pročita fotografiju, ilustraciju ili drugi grafički materijal. U pristupačnom dokumentu sve slike moraju imati opis u pisanoj formi koji je povezan sa slikama. Ovaj opis naziva se

alternativni tekst ili „alt tekst“. Ako veb sajt ili elektronski dokument sadrže opise grafičkog sadržaja u alternativnom tekstu, čitač e-teksta će naglas pročitati alternativni tekst.

Najlakši i najisplativiji način obezbeđivanja pristupačnih informacija za učenike za oštećenim vidom je softver za čitanje e-teksta. Međutim, pisani materijal mora postojati u elektronskom formatu koji može da prepozna čitač e-teksta, a škola mora da ima pristup računarima, tabletima, mobilnim telefonima ili drugim elektronskim uređajima da bi ovaj vid prilagođavanja materijala funkcionisao.

Učenici sa drugim vrstama smetnji u razvoju i invaliditeta, kao što je disleksija, mogu takođe da koriste softver za čitanje e-teksta. Ako ga ispravno koriste, svi učenici mogu da unaprede čitanje, pravopis i znanje gramatike.

Treba konstatovati i to da čitači e-teksta ne mogu da čitaju sve elektronske dokumente. Na primer, jedan od formata datoteke koji se najviše koristi jeste PDF (lako prenosiva datoteka), koji može ponekad biti neupotrebljiv, ukoliko autor unapred ne definiše da je ona pristupačna. Format dokumenata treba da bude kompatibilan sa dostupnim uređajima za čitanje e-teksta.

Elektronski dokumenti

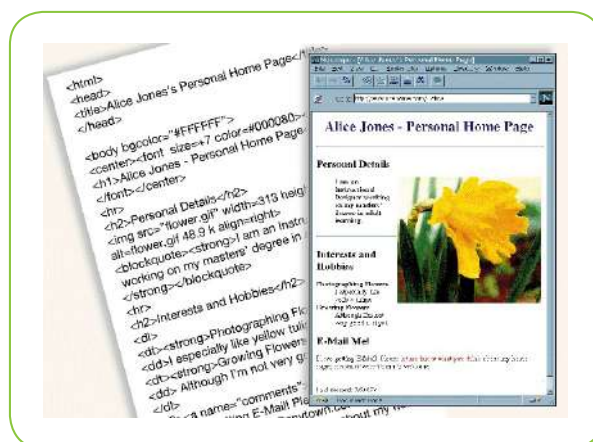
Kako tehnologija nastavlja brzo da se razvija, deca sve više u svojim obrazovnim aktivnostima u školi proizvode i koriste elektronske dokumente. Elektronski dokumenti su izvanredan resurs za decu sa oštećenim vidom ili drugim vrstama smetnji u razvoju i invaliditeta, budući da mogu da se proizvedu tako da se mogu koristiti uz čitač e-teksta, te tako može da se proveriti da li sadrže pravopisne ili gramatičke greške. Mogućnost upotrebe takvih elektronskih dokumenata može uveliko da se unapredi ako se oni izrađuju kao pristupačne elektronske datoteke, a ne samo kao obični tekstovi.

Pored pisane sadržine dokumenta, pristupačna elektronska datoteka sadrži skrivene informacije o tome kako je dokument organizovan, koje su reči naglašene, šta su naslovi i zaglavlja, itd. Čitači e-teksta i softver za čitanje ekrana koriste ove skrivene informacije da bi elektronski dokument mogao lakše da se pročita, da bi se kroz njega lakše kretalo i da bi se razumeo. Programi za obradu reči koji se obično koriste mogu lako da proizvedu pristupačne elektronske datoteke ako njihov autor koristi karakteristike stila u kojem je dokument izrađen, a koje takvi dokumenti obično sadrže.

Kada je informacija data u nekoj pristupačnoj elektronskoj datoteci, lako može da se pretvori u druge, takođe pristupačne formate, među kojima su: slova u bojama koja stvaraju jak kontrast; krupna slova; Brajevo pismo; drugi jezici; drugi elektronski formati; izgovorena reč; i znakovni jezik. Zbog toga, škole treba da obuče svoje nastavnike i učenike kako da proizvedu pristupačne elektronske datoteke, tako da se materijali mogu lako pretvarati u druge formate i deliti sa decom sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.

Veb sajtovi i drugi onlajn nastavni materijali

Informativni resursi dostupni preko interneta sve se više koriste u učionici kao ključni materijali za realizaciju nastavnog plana i programa. Deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom treba da budu u stanju da

Slika 31: Pristupačnost veb sajta zavisi od odgovarajućeg kodiranja (Izvor: Novell)

pristupe ovim onlajn resursima, zajedno sa svojim drugovima i drugaricama iz razreda. Softver za čitanje ekrana i e-teksta predstavlja relativno jeftin i potpuno dostupan metod, koji deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom omogućava da učestvuju u aktivnostima onlajn učenja.

Međutim, softver za čitanje e-teksta i ekrana često je u ograničenoj upotrebi ako veb sajtovi kojima se pristupa nisu napravljeni tako da budu pristupačni. Pristupačni veb sajtovi su sajtovi koji su napravljeni tako da slede skup smernica (Smernice sa pristupačnost veb sadržaja [WCAG]).⁹ Kada ministarstvo prosvete, regionalne i lokalne školske uprave, direktori škola i nastavnici kreiraju nastavni materijal zasnovan na internet okruženju, moraju voditi računa da se poštuju WCAG smernice.

Film, video i materijali koji se emituju

Nastavnici često u učionici koriste filmove i druge audio i video izvore kao nastavni materijal. DVD uređaji i usluge direktnog onlajn emitovanja, poput Jutjuba (Youtube), brzo su preuzele primat nad upotrebom tradicionalnih filmskih medija.

Deci koja imaju različit stepen oštećenja sluha, ili neke teškoće sa sluhom biće korisno da se zvučni elementi filma ili videa dopune titlovima. Ovo titlovanje mora da bude sinhronizovano sa radnjom filma. Kada se u učionici koriste mediji bez titlova, jedna od strategija bila bi da se obezbedi pisani transkript za učenike sa oštećenim sluhom. Pored toga, ako dete dobro zna znakovni jezik, može da se obezbedi usluga prevodioca za znakovni jezik koji će prevoditi audio sadržaj filma / videa.

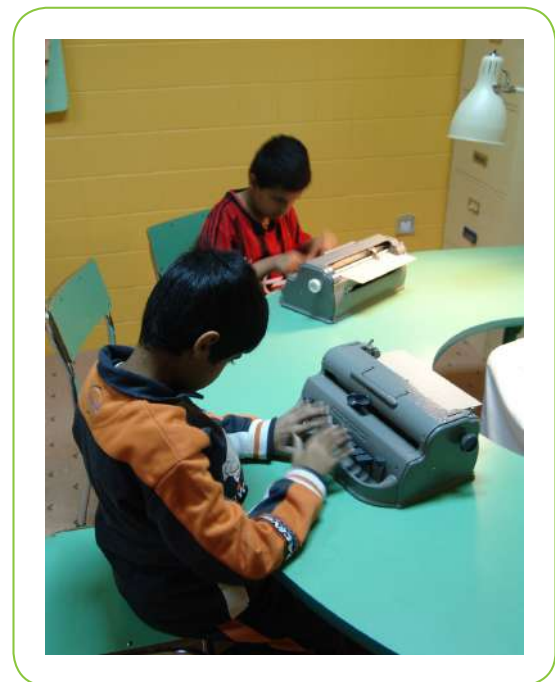
Za decu sa oštećenim vidom biće značajno da im se opiše sadržaj video materijala. Video sa opisom predstavlja dodatnu audio informaciju kojom se opisuje kontekst filma / videa i informacije koje nisu očigledne samo na osnovu slušanja tonskog zapisa na filmu / videu. Kada se biraju filmovi ili drugi audio i vizuelni materijali za upotrebu u učionici, treba se potruditi da se koriste mediji sa titlom ili opisom sadržaja. Ako nema titla ili opisa sadržaja, treba obezbediti podršku za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.

Razmatranja o softveru i hardveru

Da bi se deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom uključila u obrazovne aktivnosti u učionici, obezbeđivanje asistivnih tehnologija, koje doprinose da se odgovori na obrazovne potrebe deteta može biti neophodno. Mogućnost izbora ovih tehnologija je ogroman, ali se one uglavnom mogu razvrstati u šest oblasti.

Slika 32: Titlovanje filmova. (Izvor: Nepoznat)

Slika 33: Dečaci koriste Brajeve pisaće mašine u školi u Saudijskoj Arabiji (Izvor: GAATES)

Hardver za alternativni pristup

Hardver za alternativni pristup je alat koji omogućava učenicima da pristupe računaru primenom čitavog niza uređaja. To mogu biti alternativne tastature, štitnici za tastere, alternativni miševi, ekrani osjetljivi na dodir, komutatori, adapteri ili nešto drugo. U hardver mogu da spadaju i jednostavni tehnički uređaji, kao što su držač za olovku uz pomoć kojeg učenik sa ograničenim motoričkim veštinama može čvrsto da drži olovku kojom kucka po tasterima na tastaturi.

Softver za alternativni pristup

Softver za alternativni pristup je alat koji omogućava učenicima da pristupe računaru primenom čitavog niza alata. Ti alati mogu da budu razne vrste podrške za čitanje, pisani proizvod, organizacija, računarska kontrola, pretvaranje teksta u govor i govora u tekst. Dok programi obično moraju da se kupe, ima odličnih besplatnih proizvoda sa otvorenim kodom (vidi reference u nastavku).

Hardver za komunikaciju

Hardver za komunikaciju omogućava učenicima da učestvuju i komuniciraju u učionici tokom časova. Ti alati mogu da budu jednostavna tehnička oprema kao što su table sa simbolima/slikama, sistemi za pokazivanje očima/pogledom, uređaji za pokazivanje glavom, tastature, ekrani osjetljivi na dodir, ali i složena tehnička oprema kao što su prenosivi odnosno, ručni računari sa softverom za augmentativnu i alternativnu komunikaciju.

Softver za komunikaciju

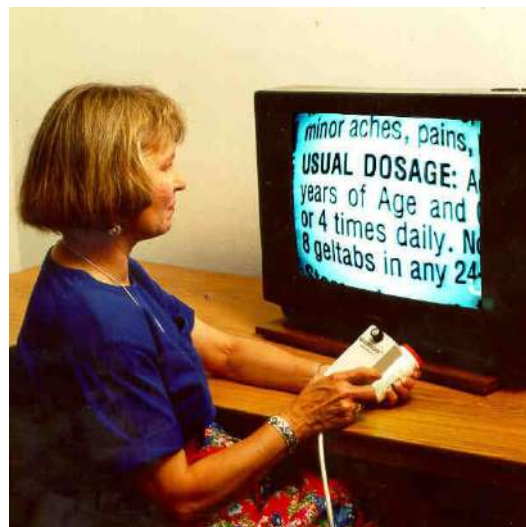
Softver za komunikaciju omogućava učenicima sa smetnjama u komunikaciji da učestvuju u diskusijama koje se vode u učionici uz primenu alternativnih metoda. Ti alati mogu da budu razne vrste podrške za čitanje, pisani proizvod, organizacija, računarska kontrola i drugo. Neki od primera su *Boardmaker*, *Tobii Communicator*, *The Grid 2* i *Prologue2Go*.

Hardver koji zamenjuje čulo vida

Hardver koji zamenjuje čulo vida omogućava učenicima sa potpunim ili delimičnim oštećenjem vida da pristupe pisanom materijalu u učionici ili na internetu. Ti alati su: Brajevi pisači za proizvodnju dokumenata ispisanih Brajevim pismom; uvećani tasteri na tastaturi da bi se lakše videle oznake na tasterima; prenosive elektronske beležnice koje mogu da uvećaju sliku table i da snime govor nastavnika; i različite vrste lupa. Jednostavna tehnička rešenja koja deca sa oštećenim vidom mogu da koriste da bi lakše pristupila nastavnim materijalima su: Brajeva tablica i olovka za pisanje Brajevim pismom; Tejlorov ram za nastavu matematike; vodič za pisanje i obični diktafon za snimanje lekcija; modeli raznih predmeta, taktilne mape, globusi, karton i konac za proizvodnju taktilnih obrazovnih materijala.

Slika 34: Tabla sa simbolima/slikama koja se koristi u komunikaciji (Izvor: *idsgn Blog*)

Slika 35: Using text-enlarging technology (Izvor: *Nepoznat*)

IV. Inkluzivne komunikacione strategije

Ključne tačke

- *Delotvorna komunikacija u učionici od presudnog je uticaja na učenje.*
- *Deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom često koriste alternativne metode da bi ostvarila komunikaciju.*
- *Škole treba da pruže efikasne oblike komunikacijske podrške da bi deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom mogla da komuniciraju sa svojim nastavnikom, kao i sa drugom decom.*

Najjednostavnije rečeno, inkluzija dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom znači da ona treba da budu dobrodošla u svojoj lokalnoj školi i da u njoj treba da dobiju podršku. *Izvor: Send All My Friends to School, Global Campaign for Education, 2014.*

Interakcija između dece i njihovog nastavnika, kao i među samom decom, ključna je komponenta procesa učenja. Ova interakcija je presudna za učenje, kao i za socijalni i emocionalni razvoj deteta. Deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom mogu da nailaze na izazove kada je u pitanju takva komunikacija zbog toga što su im sposobnosti govora, sluha i razumevanja ograničene. Međutim, postoje strategije da se deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, njihovim nastavnicima i vršnjacima pomogne da međusobno komuniciraju, dok zajedno rade u inkluzivnoj učionici.

Komunikacija licem u lice

Deca koja imaju različit stepen oštećenja sluha ili imaju kognitivne smetnje mogu na različite načine da ostvaruju komunikaciju. Neki će se samo služiti govorom, neki će se služiti kombinacijom znakovnog jezika, opisivanjem slova prstima i govorom, neki će pisati, a neki će se služiti jezikom tela i izrazima lica da upotpune svoje odgovore.

Kada dete može da komunicira služeći se znakovnim jezikom, tumač za znakovni jezik u učionici je najbolji način da se dete angažuje u obrazovnim aktivnostima. Tumač će rukama prevoditi reči nastavnika i drugova i drugarica iz razreda na znakovni jezik koji dete razume. Slično tome, dete će govoriti koristeći znakovni jezik koji tumač može da razume i da usmeno prenese nastavniku i drugovima i drugaricama u razredu.

Slika 36: Komunikacija znakovnim jezikom u učionici (*Izvor: iStock*)

Neka deca sa oštećenim sluhom mogu da čuju samo određene zvuke, kao što su zvuci visoke ili niske frekvencije. Okruženje u kojem vlada tišina je zato izuzetno važno za decu sa ograničenom sposobnošću sluha da bi mogla da ostvare maksimum postignuća. Učionice koje koriste deca sa oštećenim sluhom treba da se nalaze daleko od izvora buke i da imaju što je moguće manje pozadinske buke koju stvaraju ventilatori i druga mehanička oprema u učionici. Održavanje akustike učionice je važno, pa od pomoći može da bude i oblaganje zidova jeftinim lokalnim materijalima kao što su drvo, kravlja balega i lokalni proizvodi od trave (kus).

Druga deca sa oštećenim sluhom će, da bi ostvarila komunikaciju, čitati sa usana. Delotvorno čitanje sa usana moguće je uz dobro osvetljenje lica i usana osobe koja govori. Nastavnici treba da izbegavaju da sede leđima okrenuti prozoru ili licem prema tabli dok govore, jer će im tako senka padati na lice. Rasveta u učionici treba da bude takva da obezbeđuje ravnomerno osvetljenje i minimalno stvaranje senke. Nastavnici treba redovno da skraćuju brkove.

Mnogoj deci sa oštećenim vidom koristiće da sede blizu table, kao što će deci koja čitaju sa usana koristiti da sede bliže nastavniku: njima može koristiti da vizuelne informacije dobijaju i putem čula sluha. Na primer, nastavnik koji piše na tabli treba i da glasno govori dok piše. Slično tome, ako se u učionici koristi slika ili neki drugi grafički prikaz, nastavnik treba da opiše prizor kao i da ga pokaže deci. Davanje informacija u više formata ne samo da je korisno za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, već pomaže i deci sa različitim stilovima učenja.

Komunikacija na daljinu

Tehnologija se značajno promenila od nastanka računara i mobilnih telefona kao sredstava za komunikaciju na daljinu. U udaljenim i seoskim područjima, obrazovne aktivnosti mogu da se obavljaju daljinski, uz upotrebu ovih tehnologija. Ukoliko su dostupni, nastavnici mogu u obrazovnim aktivnostima koje se odvijaju u učionici da koriste veb kamere, video telefone, internet telefoniju (VoIP) kao što je Skajp (Skype), kao i lične uređaje za komunikaciju kao što su pametni telefoni. Mada nisu sva uobičajena, sada ima kombinovanih sredstava za komunikaciju koja mogu da pomognu ili odmognu deci sa smetnjama u komunikaciji.

Kada se razmatra mogućnost komunikacije na daljinu u okviru učionice, treba razmotriti pristupačnost takvih sistema. Na primer, ako se koristi govorni sistem za komunikaciju, da li postoji mogućnost da se koristi i tekst koji će detetu sa delimičnim oštećenjem sluha ili govora omogućiti učešće? Ako se koristi forum za diskusiju, da li može da se koristi i program koji čita sa ekrana da bi napisano moglo da bude pročitano naglas za dete sa oštećenim vidom? Da li funkcija slanja tekstualnih poruka na mobilnim telefonima može da se koristi za komunikaciju sa detetom koje ima oštećen sluh? Da li video funkcija na mobilnim telefonima može da se koristi da se tumačenje znakovnim jezikom daljinski prenese do učionice?

Dostupnost i isplativost mnogih novih tehnologija pruža mogućnosti nastavnicima da unesu obrazovni sadržaj u svoje učionice. Mnoge od tih novih tehnologija su pristupačne i mogu deci da obezbede podršku, kako bi mogla da zadovolje svoje potrebe u učionici.

Dodatni materijali

Za dodatne materijale o inkluzivnom obrazovanju posetite UNICEF-ovu sveobuhvatnu bazu podataka na:
www.inclusive-education.org.

Dodatne onlajn zajednice znanja i veb platforme o inkluzivnom obrazovanju uključuju, ali se ne ograničavaju samo na:

Opšti deo

- **CEE/CIS Regional Office's inclusive education website**, UNICEF, http://www.unicef.org/ceecis/education_18613.html
- **Education**, UNICEF, http://www.unicef.org/disabilities/index_65316.html
- **Enabling Education Network (EENET)** - <http://www.eenet.org.uk/resources/index.php>
- **Factsheet on Children with Disabilities**, UNICEF, 2013, http://www.unicef.org/disabilities/files/Factsheet_A5_Web_NEW.pdf
- **Guideline on Inclusive Disaster Risk Reduction: Disabilities and Disaster**, Global Alliance on Accessible Technologies and Environments (GAATES), 2014.
- **Innovations in Education**, UNICEF, http://www.unicef.org/education/bege_73537.html
- **It's About Ability**, UNICEF, 2008, http://www.unicef.org/publications/files/Its_About_Ability_final_.pdf
- **Post-2015 issue brief: The Rights on Children with Disabilities**, UNICEF, 2014, http://www.unicef.org/post2015/files/Disabilities_2pager_FINAL_web.pdf
- **Take Us Seriously- Making sure children with disabilities have a big say**, UNICEF, 2013, http://www.unicef.org/disabilities/files/Take_Us_Seriously.pdf
- **The Right of Children with Disabilities to Education**, Position Paper, UNICEF, 2012, http://www.unicef.org/disabilities/files/UNICEF_Right_to_Education_Children_Disabilities_En_Web.pdf
- **UNESCO ICT in Education Database** - http://www.unescobkk.org/education/ict/online-resources/databases/ict-in-education-database/article/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=1335&cHash=726370c57d
- **UNICEF activate talks: Youth with Disabilities and Innovation; Making the World Inclusive for All** - <http://talk.unicef.org/events/achieving-inclusive-society-youth-approach-disabilities/#.VL5q4CzNCO5>
- **UNICEF The State of the World's Children 2015: Reimagine the future: Accessible e-books for equal opportunity** By Jim Fruchterman | Benetech - <http://sowc2015.unicef.org/stories/accessible-e-books-providing-equal-opportunity-for-all-children/>

Inkluzivna okruženja

- **Accessibility and Development: environmental accessibility and its implications for inclusive, sustainable and equitable development for all**, Department of Economic and Social Affairs (DESA) of the United Nations Secretariat, 2013, http://www.un.org/disabilities/documents/accessibility_and_development_june2013.pdf
- **Accessibility: How to design and promote an environment accessible to all?**, Handicap International, 2009, http://www.hiproweb.org/uploads/tx_hidrtdocs/AccessibilityBD_01.pdf

- **Child Friendly Schools Infrastructure Standards and Guidelines**, Primary and Tronc Commun schools, Rwanda Ministry of Education, 2009, http://www.unicef.org/french/education/files/Rwanda_CFS_guidelines.pdf
- **Compendium on Construction Works** Undertaken by UNICEF, Global Supply Meeting 2014, Construction Unit, Supply Divisions, UNICEF, 2014.
- **Equity of Access to WASH in Schools**, Emory University and UNICEF, 2011, http://www.unicef.org/wash/schools/files/Equity_of_Access_to_WASH_in_Schools%281%29.pdf
- **Goals of Universal Design**, Edward Steinfeld, Center for Inclusive Design and Environmental Access, 2012, http://udeworld.com/presentations/oslo/Steinfeld.Goals_of_UD-Oslo_Final_web.pdf
- **How to Build an Accessible Environment in Developing Countries based on the Cambodia Program's Experience**, Manuals 1-4, Handicapped International, 2008.
- **INNE Good Practice Guide: Shelter and School Construction, Inter-Agency Network for Education in Emergencies (INNE)**, undated, http://www.handicap-international.org.uk/Resources/Handicap%20International/PDF%20Documents/HI%20Associations/AccessibleEnvironmentDev3_2008.pdf
- **International Best Practices in Universal Design: A Global Review**, Global Alliance on Accessible Technologies and Environments (GAATES), 2006.
- **ISO/FDIS 21542:2011(E), Building construction – Accessibility and usability of the built environment**, http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=50498
- **Principles of Universal Design**, Center for Universal Design, NC State University, http://www.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udprinciples.htm
- **Promoting Access to the Built Environment - Guidelines**, CBM, 2008, http://www.cbm.org/article/downloads/54741/CBM_Accessibility_Manual.pdf
- **School Design and Construction**, UNICEF, http://www.unicef.org/education/index_56204.html#resources
- **The Illustrated Technical Guide to the Accessibility Standard for the Design of Public Spaces**, Global Alliance on Accessible Technologies and Environments (GAATES), 2014, http://gaates.org/wp-content/uploads/2014/pdf/DOPS_Illustrated_Guide_140527_FINAL.pdf
- **UNICEF Manual for Child Friendly Schools**, UNICEF, 2009, http://www.unicef.org/publications/files/Child_Friendly_Schools_Manual_EN_040809.pdf
- **Water, Sanitation and Hygiene (WASH) in Schools**, A Companion to the Child Friendly Schools Manual, UNICEF, 2012, www.unicef.org/publications/files/CFS_WASH_E_web.pdf

Inkluzivno informisanje i komunikacija

- **AbleData** (almost 40,000 product listings in 20 categories), <http://abledata.com/>
- **Accessible Information and Communication – A Guide for Small Business**, Global Alliance on Accessible Technologies and Environments (GAATES), 2013, http://www.gaates.org/aic/AIC_Guide_130806.pdf
- **Creating Accessible Electronic Documents**, Global Alliance on Accessible Technologies and Environments (GAATES), 2013, <http://www.gaates.org/documents/ICT/TipSheet-ElectronicDocuments.pdf>

- **Creating Accessible Print Documents**, Global Alliance on Accessible Technologies and Environments (GAATES), 2013, <http://www.gaates.org/documents/ICT/TipSheet-PrintDocuments.pdf>
- **DAISY** (Digital Accessible Information System), <http://www.daisy.org/education>
- **Family Center on Technology and Disability**: Hundreds of assistive and instructional technology resources, <http://www.fctd.info/resources>
- **International Digital Publishing Forum: EPUB 3.0**, <http://idpf.org/epub/30>
- **Outsourcing Web Development: A Guide for Hiring Contractors to Develop Accessible Websites and Web Content**, Global Alliance on Accessible Technologies and Environments (GAATES), 2013, http://www.gaates.org/alCout/Outsourcing_2013-07-31.pdf
- **Providing accessible information to people with disabilities**, Global Alliance on Accessible Technologies and Environments (GAATES), 2013, http://www.gaates.org/documents/ICT/GAATES_Acc_Info.pdf
- **TechMatrix**: Assistive and educational technology tools and resources to support learning for students with disabilities and their classmates, <http://techmatrix.org/>
- **UNICEF database on assistive technology** (in development).
- **Unicode Consortium**, <http://unicode.org/>
- **WCAG 2.0 - Web Content Accessibility Guidelines: An Introductory Guide for Web Developers**, Global Alliance on Accessible Technologies and Environments (GAATES), 2013, http://www.gaates.org/alCwebdev/WebDev_2013-08-09.pdf
- **WCAG 2.0** (Web Content Accessibility Guidelines), World Wide Web Consortium - <http://www.w3.org/WAI/>

Katalog

- **Pravilnik o tehničkim standardima planiranja, projektovanja i izgradnje objekata, kojima se osigurava nesmetano kretanje i pristup osobama sa invaliditetom, deci i starim osobama**, „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 22/2015, http://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_tehnickim_standardima_planiranja_projektovanja_i_izgradnje_objekata_kojima_se_osigurava_nesmetano_kretanje_i_pristup_osobama_sa_invaliditetom_deci_i_starim_osobama.html
- **Uputstvo za izradu nastavnog materijala u skladu sa principima univerzalnog dizajna, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Republike Srbije**, 2016, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/objavljeno-uputstvo-za-izradu-nastavnog-materijala-u-skladu-sa-principom-univerzalnog-dizajna/>
- **Katalog za asistivne tehnologije**, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i UNICEF, 2017
- Ovde dodajte sopstvene materijale:

Reĉnik pojmova

Pristupaĉnost je širok pojam koji obuhvata mogućnost da osobe sa invaliditetom koriste prostore, objekte i proizvode.

Pomagala su uređaji koji omogućavaju osobama sa smetnjama u razvoju i invaliditetom da obavljaju svoje svakodnevne aktivnosti. Invalidska kolica su primer pomagala koje unapređuje pokretljivost. Slušni aparat je pomagalo koje pojaĉava zvuk i pomaže osobama koje imaju delimiĉno ili potpuno oštećen sluh (osobe koje su gluve). Beli štاپ je pomagalo koje pomaže osobama koje imaju delimiĉno ili potpuno oštećen vid (osobe koje su slepe) da se kreću u svom okruženju.

Pomoćni sistemi za slušanje koriste se na mestima gde se okupljaju ljudi, kao što su bioskopi ili sale za predavanje, da ljudima koji imaju potpuno ili delimiĉno oštećen sluh pomognu da čuju film ili predavanje. Pomoćni sistemi za slušanje obično prenose zvuk do slušalica uz pomoć infracrvenih ili FM signala. Može da se koristi i audio sistem sa indukcijom petljom koji signale šalje direktno do slušnog aparata osobe koja ga koristi.

Brajevo pismo je taktilni jezik zasnovan na različitim kombinacijama šest taĉaka, koji se čita dodirivanjem taĉaka vrhovima prstiju.

Titlovanje za osobe sa oštećenim sluhom predstavlja tekstualnu informaciju koja se dodaje uz video izvor (kao što su televizijski program, film ili DVD), a koju mogu da čitaju osobe koje ne čuju audio informacije.

Kontrastne boje / tonovi predstavljaju izrazitu promenu u tonskim vrednostima susednih površina da bi bilo jasno da se radi o različitim površinama. Kontrastne boje / tonovi mogu da pomognu osobama sa oštećenim vidom da uoĉe elemente kao što su vrata, rukohvati i prepreke.

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom i Opcioni protokol usvojeni su u decembru 2006. godine u sedištu Ujedinjenih nacija u Njujorku sa ciljem da zaštiti osobe sa smetnjama u razvoju i invaliditetom od diskriminacije. Ostale informacije videti na: <http://www.un.org/disabilities/>

Konvencija o pravima deteta je međunarodni ugovor o ljudskim pravima koji je stupio na snagu 1990. godine u cilju zaštite prava dece. Ostale informacije videti na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>

Smetnje u razvoju i invaliditet su rezultat interakcije između dugoroĉnih fiziĉkih, mentalnih, intelektualnih ili ĉulnih oštećenja koja u interakciji sa raznim preprekama mogu da spreĉe neku osobu da u potpunosti i efikasno učestvuje u društvu na jednakoj osnovi sa drugima.

Inkluzija postoji tamo gde je prepoznata potreba da se kultura, politike i prakse u školi promene na naĉin da se u obzir uzmu različite potrebe pojedinaĉnih uĉenika, i gde je priznata obaveza uklanjanja prepreka koje spreĉavaju takvu mogućnost.

Inkluzivni dizajn je dizajn ĉesto korišćenih proizvoda, odnosno usluga koje su pristupaĉne i koje može da koristi onaj broj ljudi koji želi da ih koristi, bez potrebe za posebnim prilagođavanjem ili specijalizovanim dizajnom.

Inkluzivno obrazovanje je „proces u kojem se uzima u obzir i odgovara na različitost potreba svih uĉenika putem povećanja uĉešća u uĉenju, kulturama i zajednicama i smanjenja iskljuĉenosti iz i u okviru sistema

obrazovanja. Inkluzivno obrazovanje podrazumeva izmene i modifikacije sadržaja, pristupa, struktura i strategija, sa zajedničkom vizijom koja obuhvata svu decu odgovarajućeg uzrasta i uverenjem da država ima odgovornost da obrazuje svu decu.“⁹

Obrazovni resursi su tekstovi, video zapisi, programi i ostali materijali koje nastavnici koriste da pomognu učenicima da savladaju nastavne sadržaje, u skladu sa utvrđenim nastavnim planom i programom.

Pomagalo za kretanje je sredstvo koje pomaže osobama sa ograničenom sposobnošću kretanja da se kreću. Primeri pomagala za kretanje su štake, invalidska kolica i hodalice.

Piktogrami su simboli koji predstavljaju reči ili ideje. Piktogrami su obično obuhvatniji od znakova koji se zasnivaju na tekstu budući da važe u mnogim kulturama i od čitaoca ne zahtevaju da poseduje jezičke veštine.

Razumno prilagođavanje je koncept koji se zasniva na principu poštovanja ljudskih prava koji nalaže organizacijama kao što su školske uprave da se prilagode potrebama pojedinačnih učenika – do tačke kada bi se obezbeđenjem takvog prilagođavanja prouzrokovale teškoće za školsku upravu.

Znakovni jezik je jezik koji se sastoji iz sistema pokreta rukom, izraza lica i telesnih pokreta kao sredstava komunikacije, posebno među osobama koje imaju u potpunosti ili delimično oštećen sluh.

Ciljevi održivog razvoja bili su jedan od glavnih ishoda na Konferenciji Rio+20, na kojoj su se države članice dogovorile da pokrenu proces razvoja grupe ciljeva koji će se oslanjati na Milenijumske ciljeve razvoja i biti usklađeni sa razvojnim planovima nakon 2015. godine.¹⁰ Za dodatne informacije posetite: <http://sustainabledevelopment.un.org>.

Taktilna informacija je informacija koju korisnik dobija preko čula dodira. Primeri taktilne informacije su znaci sa reljefnim slovima i Brajevim pismom, i površine upozorenja na rampama uz ivičnjak i mestima drugih potencijalnih opasnosti.

Univerzalni dizajn označava dizajn proizvoda, usluga i prostora koje će biti u mogućnosti da koriste svi, bez potrebe prilagođavanja ili specijalnog dizajniranja.

Aneks 1: Kontrolna lista pristupačnosti

Kontrolna lista: Pristup školi i obrazovno okruženje		DA	NE	Ne primenjuje se
Univerzalni pristup objektima				
A	Pešačenje do škole			
A.1	Da li su putevi do škole dobro održavani i da li na njima nema prepreka?			
A.2	Da li su putevi koji se koriste da bi se stiglo do škole bez gustog saobraćaja i da li se nalaze duž mirnijih puteva?			
A.3	Da li se trotoari i označene staze protežu duž čitavog puta do škole?			
B	Ulazak u školu			
B.1	Da li u okolini glavne ulazne kapije postoji prostor bez jaraka, zaštitnih odbojnika, zamki za stoku i drugih prepreka?			
B.2	Da li je staza do ulaza dovoljno široka za decu koja koriste invalidska kolica ili druga pomagala?			
B.3	Da li su duž trotoara ili označenih staza koje se protežu do zgrade prisutni spuštene ivičnjaci?			
B.4	Da li je glavni ulaz isti za svu decu, uključujući učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom?			
B.5	Da li je glavni ulaz bez stepenika?			
B.6	Da li su alternativni ulazi/izlazi bez stepenika?			
B.7	Da li je površina tla u dvorištu, na ulazu i unutar škole čvrsta, ravna, ujednačena i da li se dobro održava?			
C	Kretanje kroz školu			
C.1	Hodnici i prolazi – Da li je zgrada bez žlebova u tlu po kojima klize vrata sa sklopivim rešetkama?			
C.2	Hodnici i prolazi – Da li je površina tla čvrsta, bez kamenja, peska i blata?			
C.3	Hodnici i prolazi – Da li su prolazi dovoljno široki da omoguće detetu koje koristi invalidska kolica da prođe pored drugog deteta ili odrasle osobe?			
C.4	Hodnici i prolazi – Tamo gde ima predmeta fiksiranih na zid, da li ih mogu primetiti osobe koje imaju potpuno ili delimično oštećen vid?			
C.5	Stepenice – Da li stepenice imaju rukohvate?			
C.6	Stepenice – Da li se rukohvati mogu lako videti (da li ima kontrasta boja / tonova)?			
C.7	Stepenice – Da li svaki stepenik ima kontrast boja na gornjoj površini, duž prednjeg ruba?			
C.8	Pod – Da li postoji rampa na mestima gde nivo / visina poda nije ista?			
C.9	Rampe – Ima li na mestu ulaska na rampu automobila ili drugih prepreka?			
C.10	Rampe – Ima li na mestu ulaska na rampu zaključanih kapija?			

Kontrolna lista: Pristup školi i obrazovno okruženje		DA	NE	Ne primenjuje se
Univerzalni pristup objektima (nastavak)				
C.11	Rampe – Da li je nagib rampi dovoljno mali da korisnici invalidskih kolica mogu samostalno da ih koriste?			
C.12	Rampe – Da li su površine rampe čvrste, ravne i da li se dobro održavaju?			
C.13	Rampe – Da li su rampe takvih karakteristika da mogu da spreče korisnike invalidskih kolica da padnu sa ivice?			
C.14	Rasveta – Da li su hodnici, prolazi i stepenice dobro osvetljeni?			
D	Ulazak i korišćenje učionica i drugih prostora			
D.1	Da li su vrata dovoljno široka da učenici koji koriste invalidska kolica mogu da uđu?			
D.2	Da li su učionice osvetljene prirodnim svetlom i da li imaju odgovarajući deo koji se nalazi u hladu?			
D.3	Da li su učionice dobro provetrene?			
D.4	Da li školske klupe i stolovi u učionici mogu da se pomeraju po potrebi?			
D.5	Da li neke školske klupe i stolovi imaju slobodan prostor za kolena za decu koja koriste invalidska kolica?			
D.6	Da li su učionice i druge prostorije obeležene znacima?			
D.7	Da li su znaci obeleženi kontrastom boja, a tekst ispisan većim slovima?			
D.8	Da li znaci za obeležavanje prostorija sadrže naziv prostorije i broj ispisan Brajevim pismom i taktilnim slovima i brojevima?			
D.9	Da li su površine tla ujednačene boje sa čvrstim, na klizanje otpornim završnim slojem koji je ravan i dobro se održava?			
D.10	Da li su crne/bele školske table okačene i nalaze se dovoljno nisko da ih mogu dosegnuti manja deca i deca koja koriste invalidska kolica?			
D.11	Da li su sva područja aktivnosti, za čitanje i učenje, dobro osvetljena, tako da olakšavaju čitanje i druge aktivnosti?			
D.12	Da li je sims kod prozora dovoljno nisko postavljen da deca mogu da vide napolje kada sede?			
D.13	Da li ima roletni i zavesa kojima se kontroliše ulaz svetlosti?			
E	Voda, sanitarni čvorovi i uređaji za održavanje higijene (WASH objekti)			
E.1	Da li su površine duž puta do WASH objekata čvrste i ravne, i da li se dobro održavaju?			
E.2	Da li su putevi do WASH objekata bez barijera i prepreka?			
E.3	Da li ima rampi gde nivo/visina poda nije ista duž puta do WASH objekata?			
E.4	Da li su putevi do WASH objekata dovoljno široki da omoguće detetu koje koristi invalidska kolica da prođe pored drugog deteta ili odrasle osobe?			
E.5	Da li su toaleti dobro osvetljeni?			
E.6	Da li toaleti imaju vrata i krov u cilju očuvanja bezbednosti i privatnosti?			

Kontrolna lista: Pristup školi i obrazovno okruženje		DA	NE	Ne primenjuje se
Univerzalni pristup objektima (nastavak)				
E.7	Da li postoji pristup čistoj, tekućoj vodi?			
E.8	Da li su pristupaćni toaleti integrisani sa običnim toaletima?			
E.9	Da li pristupaćni toaleti imaju izdignute wc školjke sa daskom?			
E.10	Da li su vrata do pristupaćnih toalet kabina dovoljno široka da invalidska kolica prođu i da li su oblikovana tako da se mogu zatvoriti dok su invalidska kolica u toalet kabini?			
E.11	Da li su pristupaćne toalet kabine dovoljno velike da korisnik invalidskih kolica može da uđe u toalet i okrene se?			
E.12	Da li na zidu pored wc školjke u pristupaćnom toaletu ima šipke za držanje u obliku slova L?			
E.13	Tamo gde je potrebno, da li postoji najmanje jedan pisoar koji je pristupaćan i kome korisnik invalidskih kolica može prići i koristiti ga?			
E.14	Da li sa obe strane pristupaćnih pisoara postoje vertikalne šipke za držanje?			
E.15	Da li se uređaji za pranje ruku nalaze u blizini toaleta?			
E.16	Da li kontrolni uređaji vode za piće i pranje ruku mogu da se aktiviraju i rukom i nogom?			
E.17	Da li su WASH objekti obeleženi jasno vidljivim oznakama?			
E.18	Da li znaci sadrže i tekst i dijagrame/piktograme?			
E.19	Da li su znaci obeleženi tekstem koji je ispisan većim slovima sa kontrastom jarkih boja koji se lako vidi iz daljine?			
F	Igra			
F.1	Da li su staze do područja za igru dovoljno široke da omoguće detetu koje koristi invalidska kolica da prođe pored drugog deteta ili odrasle osobe?			
F.2	Da li ima rampi gde nivo ili visina površine nije ista?			
F.3	Da li postoji prostor za područje gde se sedi sa zaštitom iznad glava, a koje je povezano sa putem pristupaćnim za invalidska kolica?			
F.4	Da li je površina područja za igru čvrsta?			
G	Evakuacija iz škole u vanrednoj situaciji			
G.1	Da li plan za evakuaciju u vanrednoj situaciji sadrži plan za evakuaciju dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom?			
G.2	Učionice nisu prenatrpene decom i deca mogu brzo da ih napuste?			
G.3	Da li postoji i vizuelni i audio alarm?			

Kontrolna lista: Pristup školi i obrazovno okruženje		DA	NE	Ne primenjuje se
Univerzalni pristup informacijama				
H	Knjige i drugi štampani dokumenti			
H.1	Ako je potrebno, da li mogu da se obezbede knjige i obrazovni materijali štampani Brajevim pismom?			
H.2	Ako je potrebno, da li mogu da se obezbede knjige štampane krupnim slovima ili hardver/softver za uvećavanje?			
H.3	Ako je potrebno, da li mogu da se obezbede ručne lupe, karte sa rečima, nosači olovaka ili drugo pomagalo?			
I	Elektronski dokumenti			
I.1	Ako je potrebno, da li mogu da se obezbede DAISY odnosno, digitalne audio knjige?			
I.2	Ako je potrebno, da li mogu da se obezbede DAISY čitači odnosno, softver za čitače e-teksta?			
I.3	Da li ima računara uz pomoć kojih deca mogu da provere pravopisne i gramatičke greške?			
I.4	Da li ima obrazovnih materijala u formatu strukturisanih / označenih elektronskih datoteka?			
J	Veb sajtovi i drugi onlajn nastavni materijali			
J.1	Ako je potrebno, da li može da se obezbedi softver za čitanje ekrana i e-teksta?			
J.2	Da li su u vezi sa obrazovnim resursima zasnovanim na internet okruženju koji se koriste u učionici poštovane smernice o pristupačnosti (WCAG)?			
K	Film, video i materijali koji se emituju			
K.1	Da li se za filmove i drugi audio i vizuelni materijal koji se koristi u učionici koriste titlovi i opis sadržaja?			
L	Razmatranja o softveru i hardveru			
L.1	Hardver za drugačiji pristup – Ako je potrebno, da li se mogu obezbediti drugačije tastature, zaštitnici za tastere, drugačiji miševi, ekrani osetljivi na dodir, komutatori i adapteri?			
L.2	Softver za drugačiji pristup – Ako je potrebno, da li se mogu obezbediti oblici podrške za čitanje, pisani proizvod, organizaciju, računarsku kontrolu, pretvaranje teksta u govor i govora u tekst?			
L.3	Hardver za komunikaciju – Ako je potrebno, da li se mogu obezbediti tehnički jednostavni alati u koje spadaju oprema kao što su table sa simbolima/slikama, štapići za usta, uređaji za pokazivanje glavom ili tastature?			
L.4	Hardver za komunikaciju – Ako je potrebno, da li se može obezbediti složena tehnička oprema kao što su sistemi za pokazivanje očima/pogledom, ekrani osetljivi na dodir i prenosivi, odnosno, ručni računari sa softverom za augmentativnu i alternativnu komunikaciju?			

Kontrolna lista: Pristup školi i obrazovno okruženje		DA	NE	Ne primenjuje se
L.5	Softver za komunikaciju – Ako je potrebno, da li mogu da se obezbede drugačije metode komunikacije u koje spadaju oblici podrške za čitanje, pisani proizvod, organizaciju, računarsku kontrolu?			
Univerzalni pristup informacijama (nastavak)				
L.6	Hardver koji zamenjuje čulo vida – Ako je potrebno, da li mogu da se obezbede Brajevi štampači, tastature sa uvećanim tasterima, televizija sa titlovima za osobe sa oštećenim sluhom, prenosivi zapisničari i razne lupe?			
L.7	Softver koji zamenjuje čulo vida – Ako je potrebno, da li mogu da se obezbede tehnički složeni alati kao što su čitači ekrana, sistemi za skeniranje i čitanje i čitači digitalnih knjiga?			
Inkluzivne komunikacione strategije				
M	Komunikacija licem u lice			
M.1	Ako je potrebno, da li se može koristiti tumačenje znakovnim jezikom?			
M.2	Da li u učionici vlada tišina?			
M.3	Da li je buka iz pozadine koju prave ventilatori i mehanička oprema svedena na minimum?			
M.4	Da li je obezbeđeno dobro osvetljenje koje osvetljava lice nastavnika odnosno, tumača znakovnog jezika?			
N	Komunikacija na daljinu			
N.1	Kada nastavnici koriste tehnološka rešenja u obrazovnim aktivnostima koja se odvijaju u njihovim učionicama, da li se pristupačnost razmatra prilikom odabira tehnologija?			
N.2	Da li se razmatra pristupačnost tehnologije?			
N.3	Kada se računari i mobilni telefoni koriste da se učenicima u udaljenim i seoskim područjima obezbedi pristup obrazovnim aktivnostima, da li su dostupne alternativne komunikacione strategije kao što su tekstualne odnosno, video opcije?			

